

Početak Plinijeva opisa Ilirika (*Nat. hist.* 3, 139) i Liburni

The beginning of Pliny's description of Illyricum

(*Nat. hist.* 3, 139) and the Liburnians

Slobodan Čače

UDK: 91-05Plinius Secundus,C. :(398)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20. 11. 2020.

Prihvaćeno: 6. 1. 2021.

Slobodan Čače

UDK: 91-05Plinius Secundus,C. :(398)

Original scientific paper

Received: 20 November 2020

Accepted: 6 January 2021

O početnom dijelu Plinijeva opisa Ilirika (*Nat. hist.* 3, 139) postoje proturječna mišljenja. Smatra se da je taj dio teksta zapravo nedovršen zbog neusklađenosti podataka preuzetih iz raznorodnih vrela. Problematično je isticanje navoda o Liburnima tamo gdje bi se očekivao uvod u izlaganje o Iliriku i susjednim područjima. Ne raspoložujući prikladnim izvorima za pregledni uvod, Plinije počinje s Liburnima i povezuje ih s narodima poput Mentora, Himana i drugih te time upućuje na stanje koje prethodi nastanku pojma Ilirika. Radi se, kako bi Suić opravdano rekao, o još jednoj reminiscenciji na drevnu važnost Liburna. No navod o Liburnima od Raše (*Arsia*) do Krke (*Titium*) ne bi trebalo relativizirati, jer on pripada istom eruditskom izvoru učenog kruga književnosti kasnijeg Augustovog doba. Zbog toga se u ovom prilogu donose neka novija mišljenja o Plinijevu početnom opisu Ilirika. Argumentira se da tekst odgovara Plinijevu "enciklopedijskom" načinu izlaganja, gdje se autor, ne raspoložujući ujednačenim izvorima za sve dijelove cjeline koju kani prikazati, odlučuje izostaviti prikladan uvodni dio te pristupa svom uobičajenom sažetom načinu izlaganja. Povrh toga, ostaje i dalje otvoreno pitanje etničke i/ili političke pripadnosti zajednica oko Kvarnera, koje valja rješavati daljnjim istraživanjima.

Cljučne riječi: Plinije, Liburni, Ilirik, Peucetiji/Peuketiji, raširenost Liburna

Opinions on the initial section of Pliny's description of Illyricum (*Nat. hist.* 3, 139) diverge. It is believed that this part of the text is incomplete due to discrepancies in information borrowed from various sources. The emphasis placed on the Liburnians, where one would expect an introduction to Illyricum and neighbouring regions, is problematic. Lacking suitable sources for a comprehensive introduction, Pliny began the text with the Liburnians and associated them with other peoples, such as the Mentores, Himani. In doing so, Pliny essentially describes the situation that preceded the emergence of the term Illyricum. This was, as Suić rightfully stated, yet another reminiscence about the importance of the Liburnians in the distant past. However, the statement on the Liburnians, from the Raša (*Arsia*) to the Krka (*Titium*), should not be downplayed, as it originates from erudite sources within educated, literary circles of the late Augustan era. This paper offers a new reflection on Pliny's initial description of Illyricum and suggests that the text reflects Pliny's "encyclopaedic" style, wherein the author, not having uniform sources for all the areas he intended to describe, decided to leave out an introductory section, and proceed with the remaining text in his customary, concise style. Moreover, the question of the ethnic and/or political affiliation of the communities around Kvarner was left unresolved and remained open to further research.

Key words: Pliny, Liburnians, Illyricum, Peucetii/Peucetiae, range of the Liburnians

Ovaj je članak neka vrsta zombija. Djelo je doktora (množina!) Frankensteina koji su pokušali promijeniti prirodna ograničenja koja donosi smrt iako i sami nesigurni na što će to ispasti, a imajući pred očima isključivo interes znanosti. U posljednjim mjesecima života Slobodana Čače, a i nakon njegove smrti, njegova nam je obitelj omogućila pristup računalu na kojemu je radio prije nego je hospitaliziran zbog moždanog udara 2015. godine. Ovdje smo pronašli brojne neobjavljene tekstove, uglavnom započete članke o raznim temama i u različitim stupnju razrađenosti. U njima se nalazi mnoštvo novih ideja i tumačenja, znanstveno blago za koje držimo da ne bi trebalo završiti u grobu zajedno s autorom. U tom bezbroju kreativnog izričaja, započetog, ali nažalost nikada nezavršenog, naišli smo na radnu verziju članka koji je Slobodan Čače napisao i namjeravao objaviti. Tako pred vas donosimo Čačina posljednja razmišljanja o problematičnom početku Plinijeva opisa Ilirika, iznesena kroz pet teza i zaključak. Njihov je tekst uređen kako bi bio pripremljen za objavu i kompletiran je sadržaj fusnota gdje je to bilo potrebno. Sva je prilika da je Čače namjeravao otvoriti raspravu o još nekoliko ovakvih tema, kao i da je cijeli tekst vodio nekakvom zajedničkom zaključku. Nismo željeli nagađati o mogućoj dodatnoj argumentaciji, ali kako sam tekst već upućuje na ideje prema kojima vodi, zadržali smo kolegu Feđu Milivojevića da ih objedini zajedničkim zaključkom.¹

— LUCIJANA ŠEŠELJ, BRANKO KIRIGIN, SINIŠA BILIĆ-DUJMUŠIĆ,
FEĐA MILIVOJEVIĆ

U svom opisu zemalja duž sjeverne strane Sredozemnog mora, slijedeći odabrani smjer od zapada prema istoku i nakon što je opširnije prikazao Italiju, Plinije započinje opis Ilirika (*Nat. hist.* 3, 139). Početni dio tog opisa uistinu je neočekivan. Umjesto uvodnih napomena na početku prikaza nove cjeline (Ilirik/Dalmacija, Panonija, Mezija, Norik te jadranski otoci), s

This paper is something of a zombie. It is the product of Doctors (plural!) Frankenstein who have attempted to alter the situation resulting from death and, although themselves uncertain of the outcome, have always kept in mind the exclusive interests of scholarship. In the last few months of Slobodan Čače's life, and even after his death, his family granted us access to the computer on which he worked before he was hospitalized with a stroke in 2015. There we found numerous unpublished texts, mainly the beginnings of papers on various topics and in varying stages of completion. They contain a multitude of new ideas and interpretations; scholarly treasures that we maintain should not end up in the grave together with their author. In these countless expressions of creativity, started but unfortunately never finished, we came upon a working draft of a paper that Slobodan Čače wrote and intended to publish. Thus, we are presenting Čače's final thoughts on the problematic beginning of Pliny's description of Illyricum, set forth in five theses and a conclusion. His text was edited so that it could be prepared for publication and the content of the footnotes was completed where necessary. In all likelihood, Čače intended to open debate on several similar topics, and the entire text was probably going to lead to a common conclusion. We did not wish to speculate on any possible additional arguments, but since the text itself points to these ideas, we asked our colleague Feđa Milivojević to consolidate them within a single conclusion.¹

— LUCIJANA ŠEŠELJ, BRANKO KIRIGIN, SINIŠA BILIĆ-DUJMUŠIĆ,
FEĐA MILIVOJEVIĆ

1 Zahvaljujemo se prof. Vincentu Gaffneyu na značajnoj pomoći pri lekturi engleskog prijevoda članka. Budući da je ovaj članak nastao uređenjem radnog teksta Slobodana Čače, važno je napomenuti koje su sve promjene učinjene na izvorni tekst. Za te je promjene Čače još za svog života zadužio Feđu Milivojevića, kako bi tekst dobio oblik za objavu, što je on učinio uz veliku pomoć L. Šešelja, B. Kirigina i S. Bilić-Dujmušića. Prema tome, glavninu teksta čini izvorna Čačina argumentacija, uz poneke promjene i zamjene paragrafa, redosljedna rečenica i riječi, te podjele rada na drugačije dijelove/teze kako bi tekst dobio na tečnosti. Povremeno je dodana rečenica koja objašnjava daljnji tekst, no ona ne mijenja izvornu argumentaciju. Zaključak je rezultat Milivojevićeve rekonstrukcije četiri različita teksta koje je Čače namjeravao objediniti u jedan zaključak. Velika većina bilježaka dodana je na izvorni tekst, bilo na temelju povremene Čačine napomene kojeg autora citirati ili logične pretpostavke s obzirom na temu i raspravu (s iznimkom prvih nekoliko bilježaka). Isto tako, na izvorni tekst dodani su neki prijevodi Plinijevih citata, no radi se o Čačinim prijevodima preuzetim iz njegovih prošlih članaka. Na izvorni tekst dodani su bibliografija i ključne riječi te je sročan sažetak uz pomoć profesorovih riječi.

1 Here we would like to express our gratitude to Prof. Vincent Gaffney for his considerable help in the English translation and proof-reading of this article. Additionally, since this paper emerged following completion of Slobodan Čače's working draft, it is important to note the precise changes made to the original text. While still alive, Čače assigned these changes to Feđa Milivojević, so that the text could assume a form suited to publication. This was completed with considerable assistance from L. Šešelj, B. Kirigin and S. Bilić-Dujmušić. Thus, the bulk of the text consists of Čače's original arguments, with some alterations in sentence order, substitutions of paragraphs and words, and division of the paper into different sections/theses so that it would flow better. Occasionally a sentence was added which explained the text further, but these did not change the original argument. The conclusion is the result of Milivojević's reconstruction of four different texts that Čače had intended to consolidate into a single conclusion. The vast majority of the footnotes were added to the original text, either based on Čače's occasional notations about which authors to cite or logical assumptions given the topic and discourse (with the exception of the first few footnotes). By the same token, translations of some of Pliny's citations were added, but these are Čače's translations taken from past articles. A bibliography and key words were added to the original text, and an abstract was composed using the professor's own words.

kojom ujedno i završava treća knjiga, Plinije započinje s Liburnima koji se protežu od Raše do Krke, pa nastavlja govoreći koje su sve etnije nekada bile dio Liburna, te da se sve zajedno danas naziva ilirskim imenom; potom započinje s prikazom provincije Ilirika (=Dalmacije). Rašireno je mišljenje da je ovdje Plinije propustio načiniti prikladan uvod, ostavljajući tako, u određenom smislu, “nedovršen” tekst. Posljedica je pak takvog postupka, kako se smatra, što uvodne napomene sadrže obavijesti kojima je ili teško odrediti pravi kontekst ili su naprosto pogrešne. U svakom slučaju, proizlazi da je ukupna vrijednost ovog dijela teksta bitno umanjena.

U ovom prilogu pokušavam pokazati da uza sve osobitosti i nedorečenosti u ovom dijelu teksta ipak možemo naslutiti određenu logiku i razložnost te, posljedično, da i pojedini navodi koje sadrži, mogu biti drukčije vrednovani negoli se to obično čini. Iako znatno različit od uvodnih stavaka drugih cjelina, Plinijev opis početka Ilirika posve se uklapa u njegov sažeti stil izlaganja zbog korištenja neujednačenih izvora za dijelove cjeline koje prikazuje. Pri tomu je smatrao važnim upozoriti na razliku koja postoji između stanja u starini i onog njemu suvremenog. To bi se posebno odnosilo na navod o protezanju Liburna od Raše do Krke, očividno u neskladu s dijelom drugih vijesti o prilikama na Kvarneru koje donosi sam Plinije, odnosno drugi pisci antike. Nakon uvodnog dijela o neuobičajenom Plinijevu pristupu uvodnom dijelu jedne cjeline, rasprava se nastavlja o homogenosti cjeline, pitanju Plinijevih izvora, predaji o raširenosti Liburna te spomenu Peucetija.

Radi lakšeg praćenja rasprave donosim cjelinu u kojoj se nalazi i kritični dio teksta (3, 139):²

Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium³. Pars eorum fuere Mentores Himani, Encheleae⁴, Bulini⁵ et quos Callimachus Peucetios⁶ appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat etc.

Narod Liburna seže od rijeke Arsije do rijeke Titija. Njihov dio bijahu Mentori, Himani, Enheleji, Bulini i oni koje Kalimah zove Peuketijima, a sada se svi općenito nazivaju ilirskim imenom. Malo je naroda vrijednih spomena i onih kojima je lako izgovoriti

Pliny began his description of Illyricum (*Nat. hist.* 3, 139) following his description of the countries on the northern shores of the Mediterranean Sea, from west to east, and after thoroughly describing Italy. The initial part of this description is truly unexpected. Instead of introductory remarks at the beginning of his presentation of a new area (Illyricum/Dalmatia, Pannonia, Moesia, Noricum and the Adriatic islands), with which he also concluded the third book, Pliny began with the Liburnians, who extended from the Raša to Krka Rivers, and then continued by including all of the ethnic groups that were once part of Liburnia and were at the time called Illyrians. Following this he then presented the province of Illyricum (=Dalmatia). A widely held opinion is that Pliny neglected to compose a suitable introduction leaving – in a certain sense – an “unfinished” text. As a result, it is believed, these introductory remarks contain statements whose context is difficult to ascertain, or which are simply false. In any case, it follows that the overall value of this section of the text is diminished.

In this paper, I shall endeavour to show that, despite all of the peculiarities and ambiguities in this part of the text, we can discern a certain logic and suggest that individual statements may be considered individually. Although considerably different from the introductory sections of other chapters, Pliny’s initial description of Illyricum complies entirely with his concise style and reflects the uneven quality of the sources he used for the area being presented. This pertains in particular to his characterization of the extent of the Liburnians, from the Raša to Krka Rivers, and despite the contradiction with other statements on circumstances in the Kvarner made by Pliny and other Classical writers. After considering Pliny’s unusual approach to the introductory remarks for this section, discussion continues by examining the homogeneity of the entire text, the question of Pliny’s sources, common tradition on the territorial range of the Liburnians and the mention of the Peucetii.

For clarity, I shall cite here the section that contains the critical portion of the text (3, 139):²

Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium³. Pars eorum fuere Mentores Himani, Encheleae⁴, Bulini⁵ et quos Callimachus Peucetios⁶ appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civi-

2 Ako nije posebno naznačeno, tekst i kritički aparat preuzeti su iz izdanja H. Zehnacker 1998, osim ako nije drugačije naglašeno. Za prvu knjigu koristim izdanje J. Beaujeua 1950. U bilješkama uz citat koji slijedi donosim samo one dijelove kritičkog aparata koji su u većoj mjeri relevantni za razumijevanje teksta.

3 *tittum*. D.

4 *enceleae*, AE², *encheleae*, D.

5 Emendiraio Tomaschek 1867, 700: *budini*, E², D, *buni*, AR, usporediti Detlefsen 1904.

6 *peucetias*, A., *paucetios*, D.

2 Unless specifically indicated, the text and critical apparatus used are assumed to follow H. Zehnacker 1998. The edition by J. Beaujeu 1950 is used for the first book. In the notes accompanying the citations that follow I use those parts of the critical apparatus that are relevant to understand the text.

3 *tittum*. D.

4 *enceleae*, AE², *encheleae*, D.

5 Amended by Tomaschek 1867, 700: *budini*, E², D, *buni*, AR, cf. Detlefsen 1904.

6 *peucetias*, A., *paucetios*, D.

ime. Skardonitanskom konventu pripadaju Japodi i od Liburna 14 općina, od kojih vrijedi imenovati Lakinijense, Stulpine, Burniste, Olbonense itd.

1. PRISTUP

Ponajprije treba nešto reći o “neočekivanosti” ovakva pristupa opisu Ilirika u širem kontekstu Plinijeva zemljopisa Europe. Kao što je u novije vrijeme podsjetila Yolande Marion, početak Plinijeva opisa Ilirika posve se razlikuje od uvodnih dijelova opisa prethodnih cjelina.⁷ Iz sheme koju donosi jasno se vidi da je u podlozi uređenja za dijelove koji se vezuju uz Sredozemlje predodžba o dvama zaljevima: zapadnijem, u kojem je Tirensko more, i istočnijem, koji tvori Jadran. I sam opis Italije je tako vođen da su regije Augustove Italije prikazane u dva niza, tirenskom i jadranskom, s velikom Grčkom u međuprostoru opisa (3, 95–96). Prelazeći na jadransku stranu, Plinije prikazuje odgovarajuće regije Italije (3, 97–131), priključivši im opis velikih jezera i Alpa, s poznatim elogijem Italije na koncu (3, 131–138). Potom slijede područja između Jadrana, Dunava i Grčke (3, 139–149: Ilirik – Liburnija i Dalmacija, Makedonija, Retija i Norik, Panonija i Mezija, podaci o dimenzijama Ilirika) te na koncu opis Jadranskoga i Jonskoga mora s njihovim otocima (3, 150–152). U ovu osnovnu podjelu uključena su međutim posebna izlaganja, koja služe kao uvodi u opise velikih geografskih oblasti. Takav uvodni komentar prethodi poglavljima posvećenim Iberskom poluotoku (3, 6), kao i poglavljima o Narbonskoj Galiji (3, 31), a napose je opširan uvod u opis Italije (3, 38–46). U takvim prikazima Plinije iznosi opće geografske podatke, natuknice o upravnoj podjeli, a u slučaju Italije ima i povijesnih napomena te posebna najava ustroja podrobnog izlaganja koje slijedi.

Pretpostavlja se, dakle, da na početku zaključne cjeline u trećoj knjizi nedostaje upravo ovakav uvodni odjeljak koji bismo očekivali na mjestu gdje pisac zaključuje opis Italije, a započinje s opisom Ilirika.

O tome Y. Marion kaže: “Nakon opisa Italije, te prema do tada utvrđenom nacrtu, očekivalo bi se predstavljanje novog prostora s kojim se započinje. Međutim Plinije, polazeći od § 139, počinje opisivati male jadranske cjeline – Liburniju, Dalmaciju i Makedoniju – a zatim se zanima za kontinentalne zone ili provincije koje danas smatramo ‘podunavskima’, ali ih Plinije vidi ponajprije s obzirom na Jadran; naposljetku donosi dimenzije Ilirije. Dakle, tek se na kraju stavka daje razumjeti da je Plinije upravo opisao prostranu cjelinu koju naziva Ilirijom (u smislu zemljopisnom) te da je po svemu zaboravio pripadajući uvod. U stvari, početak njegova opisa sadrži općenite elemente, prvotno namijenjene tome uvodu, koji su međutim

tates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat etc.

The race of the Liburni stretches from the Arsa to the river Titium. Sections of it were the Mentores, Himani, Encheleae, Bularini, and the people called by Callimachus the Peucetii, all of whom are now designated collectively by the one name of Illyrians. Few of the peoples are worthy of mention, nor are their names easy to pronounce. To the jurisdiction of Scardona resort the Iapudes and the 14 communities of the Liburni, of which it may not be tedious to name the Lacinienses, Stulpini, Burnistae and Olbonenses.

1. APPROACH

Initially, something should be said about the “unexpectedness” of this approach to the description of Illyricum within the broader context of Pliny's geography of Europe. As recently recalled by Yolande Marion, the beginning of Pliny's description of Illyricum differs entirely from the introductory sections of descriptions of the preceding regions.⁷ From the outline provided, it can be seen clearly that the organization of sections associated with the Mediterranean is the notion of two gulfs: a more westerly one, which encompasses the Tyrrhenian Sea, and an easterly one, which is formed by the Adriatic. The actual description of Italy was organized so that the regions of Augustan Italy are depicted in two sequences, the Tyrrhenian and Adriatic, with Magna Graecia as an insertion within this sequence (3, 95–96). Moving to the Adriatic, Pliny presented the corresponding regions of Italy (3, 97–131), including descriptions of the major lakes and the Alps, with his known eulogy to Italy at the end (3, 131–138). This is followed by the territories between the Adriatic, Danube and Greece (3, 139–149: Illyricum – Liburnia and Dalmatia, Macedonia, Raetia and Noricum, Pannonia and Moesia, then data on the dimensions of Illyricum, and finally a description of the Adriatic and Ionian Seas and their islands (3, 150–152). This basic division includes, however, specific commentary that serves as an introduction to the description of large geographic territories. Such introductory comments precede the chapters dedicated to the Iberian Peninsula (3, 6) and the chapters on Gallia Narbonensis (3, 31), while the introduction to the description of Italy (3, 38–46) is particularly extensive. In such presentations, Pliny provided general geographic information, brief points on administrative divisions and, in the case of Italy, historical references and a separate comment on the structure of the detailed description that would follow.

It is therefore assumed that the beginning of the final unit in the third book is missing an introductory section that could be expected at the point where the writer concluded his de-

⁷ Marion 1998, str. 121.

⁷ Marion 1998, p. 121.

greškom pomiješani s prvom regionalnom jedinicom koju tvori Liburnija. Tako bi se moglo pokušati rekonstituirati ovaj uvod: po svoj prilici, Plinije je morao spomenuti novi prostor, Ilirik, s nabranjem nekih naroda duž čitave jadranske obale (Liburni, Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini, Peucetiji – popis preuzet iz nekog grčkog peripla); morao je precizirati što podrazumijeva pod pojmom *Illyricum*, izrazom koji je imao etnički značaj (*nunc totum uno nomine Illyricum uocatur generatim*), pokrivajući zemljopisnu stvarnost, ali i upravni entitet koji je preuređen nakon ustanka 6. - 9. g. po. Kr.; napokon, pošto bi ukazao na novu podjelu na provincije, trebao bi započeti s opisom Dalmacije, navodeći broj juridičkih konvenata s njihovim imenima, broj kolonija i *oppida civium Romanorum*, broj povlaštenih općina (koje uživaju *ius Italicum* ili imunitet) i, možda, broj stipendijarnih općina.⁸

Ideju o nedovršenosti Plinijeve redakcije teksta već je ranije elaborirala T. A. Lapina, ne ulazeći posebno u probleme Ilirika.⁹ Sa svoje strane, izdavač Plinijeve treće knjige, H. Zehnacker, opredijelio se za oprezniji sažeti komentar, očitujući se načelno spram teza o “nedovršenosti” redakcije teksta: “U cjelini, Plinijeve zemljopisne knjige nam nude tekst koji je hibridne naravi i varira od jedne do druge oblasti ili provincije. Nema međutim nikakva razloga da ih se smatra nedovršenima jer savršeno odgovaraju razmišljanju i radnim metodama njihova autora.”¹⁰

Koliko je važno unaprijediti razumijevanje ovog Plinijevog pasusa, pokazuje već to što se različito tumače navodi koje sadrži, a posljedice u sklopu složenih daljnjih interpretacija, odnosno izvođenja povijesnih zaključaka jedva je moguće sagledati. Kao što smo vidjeli, Y. Marion kaže da ovaj pasus sadrži opće elemente određene za uvod koji su, pogreškom, pomiješani s opisom prve cjeline koju u opisu Ilirika čini Liburnija. Smatra da je Plinijeva namjera bila da, započinjući s opisom nove cjeline, Ilirika, spomene nekoliko naroda s cijele jadranske obale. Tako su spomenuti Liburni, Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini, Peucetiji.¹¹

S druge strane, raspravljajući o Enhelejcima, Katičić iznosi: “Tu se Enhelejci izričito ubrajaju među Liburne i smještaju se na sjevernoj jadranskoj obali između Raše i Krke. Ta je vijest bez ikakve druge potvrde u antičkoj književnosti i odudara od svega što se o Enhelejcima inače zna. Može se samo nagađati o tome do kakve je tu zabune došlo u Plinijevim vrelima ili kako se njemu pri brzom radu omaknuo takav smještaj Enhelejaca. Zadnja opaska o tome da se svi ti krajevi sada općenito jednim imenom zovu Ilirik, kao da pokazuje da je nabrajajući narode imao u vidu širu cjelinu nego je samo Liburnija od Raše do Krke, kako ju je odredio u prethodnoj rečenici. Čini se kao

scription of Italy and began his description of Illyricum.

Of this, Y. Marion said:

“(…) After the description of Italy, and based on the outline established up to that point, one would expect the presentation of the new space being addressed. Pliny, however, setting off from § 139, commenced describing small Adriatic units – Liburnia, Dalmatia and Macedonia – and then became interested in the continental zones or provinces that are today considered “Danubian,” although Pliny perceived them first and foremost with regard to the Adriatic; finally he specified the dimensions of Illyria. Thus, only at the end of the passage that one may comprehend that Pliny actually described a vast unit that he called Illyria (in the geographic sense) and that by all indications he overlooked the accompanying introduction. In fact, the beginning of his description contains general elements, initially intended for this introduction, which, however, were mistakenly intermingled with the first regional unit consisting of Liburnia. An attempt may be made to reconstitute this introduction: in all likelihood, Pliny had to mention the new territory, Illyricum, and enumerate some of the peoples all down the entire Adriatic coast (Liburnians, Mentores, Himani, Encheleae, Bulini, Peucetii – a list assumed from some Greek periplus); he had to specify what was implied by *Illyricum*, a term which had an ethnic meaning (*nunc totum uno nomine Illyricum uocatur generatim*), covering the geographic reality but also the administrative entity that was reorganized after the revolt in 6-9 AD; finally, in order to illustrate the province’s new partitioning, he would have had to begin with a description of Dalmatia, citing the number of juridical *conventi* and their designations, the number of colonies and *oppida civium Romanorum*, the number of privileged communes (which enjoyed *ius Italicum* or immunity) and, perhaps, the number of stipendiary communes.”⁸

The notion of Pliny’s incomplete version of the text had already been considered by T.A. Lapina, albeit without specifically delving into the problem of Illyricum.⁹ For his part, the publisher of Pliny’s third book, H. Zehnacker, opted for a more cautious and concise commentary, responding generally to the speculation about the “incompleteness” of the texts: “As a whole, Pliny’s geographic books provide a text that is hybrid in nature and varies from one to the other territory or province. There is, however, no reason to consider them incomplete because they perfectly comply with the thinking and working methods of their author.”¹⁰

Just how important it is to understand this passage is demonstrated by the fact that interpretations of its content vary, and the impact on interpretation and historical con-

8 Marion 1998, str. 120–122 (slobodan prijevod autora).

9 Lapina 1987 (slobodan prijevod autora).

10 Zehnacker 1998, str. 15–16 (slobodan prijevod autora).

11 Marion 1998, str. 120–122.

8 Marion 1998, pp. 120–122 (author’s translation).

9 Lapina 1987 (author’s translation).

10 Zehnacker 1998, pp. 15–16 (author’s translation).

da je povezoao podatke od kojih su se jedni odnosili na Liburniju, a drugi na čitav Ilirik, te da to nije uskladio, pa su podaci koji se tiču čitavoga Ilirika ušli u opis liburnske obale.¹²

Katičić se osvrće na ovu pojavu i na drugome mjestu, komentirajući odlomak epa Apolonija Rođanina u kojem je prikazano Apsirtovo ubojstvo, događaj koji se prema Apoloniju zbilo na Brigijskim otocima (kasnije prozvanim Apsirtovim).¹³ Kao što je inače poznato, Brigi su narod koji antička književnost spominje na raznim mjestima na jugu Ilirije i u Makedoniji,¹⁴ pa je njihovo povezivanje s otocima na sjevernom Jadranu sasvim iznimno. Ne naznačujući elemente stvarne geografije, Apolonije nešto dalje (4, 516–521) s tim događajima na sjeveru Jadrana povezuje Enhelejce, Kadmov grob i Keraunijske gore, određuje pojave povezane s južnim dijelom Jadrana. Prema Katičiću: “odatle vjerojatno i potječe neobična Plinijeva vijest ... o Enhelejcima kao Liburnima na sjevernom Jadranu.”¹⁵

Drugim riječima, smatra se da je Plinije ovdje nekom zabunom s Liburnima, odnosno Liburnijom, povezoao narode koji se zapravo nalaze duž znatno većeg obalnog pojasa Ilirika od onoga koji pripada Liburniji – pogotovo onoj koja je izrijekom omeđena Rašom i Krkom. Spomenuti narodi doista nisu živjeli u okvirima Liburnije, pa bi i čitav navod prema tome bio plod zabune do koje je došlo prilikom spajanja vijesti iz različitih vrela.

Zanimljivo je pak da je Suić Plinijeve uvodne napomene sa spomenom Liburna shvaćao drukčije, to jest kao još jednu reminiscenciju na nekadašnju raširenost tog naroda diljem Jadrana.¹⁶ Osvrćući se na to Plinijevo mjesto, ukazao je na to da su Mentori, Himani, Bulini itd. zapravo ili na tlu Liburnije (Mentori) ili u njezinom susjedstvu (Bulini), te je još spomenuo i mogućnost da su Enhelejci, doduše, “i suviše daleko među jugoistočnim Ilirima”, ali bi trebalo “pretpostaviti da je Plinije raspolagao podacima prema kojima su u davnoj starini bili povezani”.¹⁷ Suić ovdje naslućuje mogućnost da Plinija valja čitati s većom dozom povjerenja, zacijelo pretpostavljajući da je Plinijev izvor sadržavao podatke iz starine u kojima se odražavaju predaje o nekadašnjoj velikoj raširenosti Liburna po Jadranu.

To je međutim samo dio dvojbi koje se javljaju pri čitanju Plinijeva teksta. Posebno je problematičan navod o narodu Liburna koji se proteže od Raše do Krke, jer taj navod proturječi drugima u Plinija, što ćemo dalje potanje razmotriti.

clusions are evident. As we have seen, Marion said that this passage contains the general elements required for an introduction which were, mistakenly, intermingled with the description of the first unit which in the description of Illyricum is Liburnia. It is believed that Pliny's intention, when beginning a description of a new unit, Illyricum, was to mention several peoples from the entire Adriatic coast. Thus, he mentioned the Liburnians, Mentores, Himani, Encheleae, Bulini and Peucetii.¹¹

On the other hand, when discussing the Encheleae, Katičić asserted:

“Here the Encheleae are explicitly counted among the Liburnians and placed on the northern Adriatic seaboard between the banks of the Raša and Krka Rivers. This information has no other confirmation within Classical literature and diverges from all other references to the Encheleae. One may only speculate as to how this confusion came about within Pliny's sources or how he came to place the Encheleae in such an area. The final remark that all of these regions were now generally referred to as Illyricum would suggest that when ordering these peoples, he had a broader view of the region, other than just Liburnia from the Raša to Krka. It would appear that he consolidated his data, some of which pertained to Liburnia, and others to Illyricum overall, so that data which pertain to all of Illyricum entered his description of the Liburnian coast.”¹²

Katičić referred to this phenomenon elsewhere, commenting on an excerpt of the epic by Apollonius Rhodius in which the murder of Absyrtus is described. According to Apollonius, this event occurred on the Brygean Islands (later called the Absyrtides).¹³ The Brygeans were a people mentioned in Classical literature at various locations in the south of Illyria and Macedonia,¹⁴ so their association with islands in the northern Adriatic is exceptional. Without indicating any elements of actual geography, elsewhere in the text (4, 516–521) Apollonius linked these events in the northern Adriatic to the Encheleae, the tomb of Cadmus and the Ceraunian Mountains, all otherwise associated with the southern Adriatic. According to Katičić this was “probably also the origin of Pliny's unusual account ... about the Encheleae as Liburnians in the northern Adriatic.”¹⁵

In other words, it is believed that Pliny mistakenly linked the Liburnians and Liburnia to peoples who actually inhabited a stretch of Illyricum's coastal belt far larger than that which belonged to the Liburnians – and specifically that portion bor-

12 Katičić 1995, str. 280.

13 Apoll. Rhod. *Argonaut.* 4, 329–481. Odlomci teksta s prijevodom, analiza i komentar: Katičić 1995, str. 55–91.

14 Petrova 1996; Šašel Kos 2005, str. 110.

15 Katičić 1995, str. 67–68.

16 Osobito vidjeti Suić 1981, str. 87 i dalje.

17 Suić 1981, str. 89–90, bilj. 16.

11 Marion 1998, pp. 120–122.

12 Katičić 1995, p. 280.

13 Apoll. Rhod. *Argonaut.* 4, 329–481. Excerpts of the text with translations, analysis and commentary: Katičić 1995, pp. 55–91.

14 Petrova 1996; Šašel Kos 2005, p. 110.

15 Katičić 1995, pp. 67–68.

2. PLINIJEVE DVOJBE

Ovdje ne bih otvarao širu raspravu o tome nedostaje li prikladan uvod cjelini koja započinje s 3, 139. Ograničit ću se na nekoliko napomena.

Ponajprije bi trebalo uzeti u obzir okolnost da je nova cjelina zapravo prilično heterogena, ali i to da za tu cjelinu Plinije očividno nije imao onako kvalitetnih vrela kao što ih je imao za prethodno prikazana područja. Još je jedan element mogao znatno utjecati na Plinijev pristup i postupak. Dobro je poznato, a u novije vrijeme je na to posebno upozorio J. Desanges, da je najmanje jedan važan Plinijev izvor za poznavanje Ilirika prikazivao istočnu stranu Jadrana prema stanju prije Augustova premještanja granice Italije na Rašu, to jest prije negoli je Histrija priključena X. regiji Italije.¹⁸ Čini se da je taj izvor (ili izvori) sadržavao podosta podataka koji su Pliniju bili neophodni za sastavljanje ukupne slike Ilirika. S druge strane, Plinije je za novu, augustovsku provinciju Ilirik raspolagao posebnim, razmjerno iscrpnim i pouzdanim izvorima koji su bili utoliko dragocjeniji što su prikazivali stanje bitno bliže piščevu vremenu.¹⁹ No sasvim je moguće da ni ti izvori nisu bili objedinjeni na takav način da pruže cjelovite obavijesti za čitavu provinciju, već su, kako se naslućuje, prikazivali popise zajednica po konventima, pri čemu je moguće da je dio provincije ostao izvan njihova obuhvata.²⁰

O tome da je Plinije prvotno drukčije zamišljao izlaganje u Iliriku možda svjedoči i pregled sadržaja po knjigama, na što je u citiranom radu iznova upozorio Desanges.²¹ Rukopisi koji sadrže Plinijevo “kazalo”, koje tvori sadržaj prve knjige, bez iznimke donose sljedeće:

L. III continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt: ... Italiae trans Padum, Alpium et gentium Alpinarum, Illyrici, Histriae, Liburniae, Dalmatiae, Noricorum, Pannoniae, Moesiae, insularum Ionii et Hadriatici.

Treća knjiga sadrži mjesta, narode, mora, gradove, luke, planine, rijeke, mjere, narode koji jesu ili su postojali ... u Italiji preko Poa, u Alpama i kod alpskih naroda, u Iliriku, Istri, Liburniji, Dalmaciji, kod Norika, u Panoniji, Meziji, te na otocima Jonskog i Jadranskog mora.

dered by the Raša and Krka Rivers. These peoples did not actually reside within the boundaries of Liburnia, and the entire passage results from confusion arising from the consolidation of information from different sources.

It is interesting that Suić understood Pliny’s introductory remarks differently, and as a memory of the former extent of the people throughout the Adriatic littoral.¹⁶ Referring to this part of Pliny’s text, he pointed out that the Mentores, Himani, Bulini, etc. were actually in the territory of Liburnia (Mentores) or in its neighbourhood (Bulini). He also noted the possibility that the Encheleae, “were too distant among the south-eastern Illyrians,” but that it should be “assumed that Pliny had at his disposal information that they had been linked in the remote past.”¹⁷ Suić suggested the possibility that Pliny should be read with a degree of confidence and assumed that Pliny’s source contained data from the remote past relating to the former extent of Liburnian territory throughout the Adriatic seaboard.

This, however, is only a part of the concerns that emerge when reading Pliny’s text. The assertion that the Liburnian people extended from the Raša to Krka Rivers is especially problematic, because it contradicts other statements made by Pliny, and these have to be considered in greater detail.

2. PLINY’S DOUBTS

Here I would prefer not to enter a wider debate as to whether the introduction beginning with 3, 139 is adequate. I shall limit myself to several observations.

Something that should be considered initially is that the new section is actually rather heterogeneous, and also that Pliny did not have sources for this section that matched the quality of those used for the preceding regions. Another element may have also significantly influenced Pliny’s approach and procedure. It is known, and has recently been emphasised by J. Desanges, that at least one major source used by Pliny for Illyricum described the eastern shore of the Adriatic based on the situation before Augustus moved the border of Italy to the Raša River, and before Histria was incorporated into Regio X of Italy.¹⁸ It would appear that this source (or sources) contained information that was essential to Pliny when he described Illyricum overall. On the other hand, for the new Augustan province of Illyricum, Pliny had at his disposal exhaustive and reliable sources that were all the more valuable because they portrayed the situation far closer to the writer’s own time.¹⁹

18 Desanges 2004.

19 Više u Čaće 2001, str. 92. Sličan pristup na primjeru Afrike vidjeti u: Shaw 1981, str. 424 i dalje, str. 431 i dalje.

20 Usporedi napomene Marion 1998, str. 129–132 o eventualnom četvrtom, najjužnijem konventu provincije Ilirika/Dalmacije, što mi se čini suvišnom pretpostavkom. Čaće i Milivojević 2017, str. 444–445.

21 Desanges 2004, str. 1181 i dalje.

16 See in particular Suić 1981, pp. 87 ff.

17 Suić 1981, pp. 89–90, note 16.

18 Desanges 2004.

19 More in Čaće 2001, p. 92. For a similar approach using the example of Africa see: Shaw 1981, pp. 424 ff, p. 431 ff.

Kako se vidi, *Histria* je ovdje navedena nakon spomena Ilirika, dok se u samom izlaganju u okviru treće knjige opis Histrije (3, 129–130) nalazi u nastavku opisa Transpadanije (3, 115–128), a prije odjeljaka posvećenih Alpama i njihovu stanovništvu (3, 132–137). Dio vodećih izdavača Plinijeva djela, odnosno njegovih geografskih knjiga, ponajprije C. Mayhoff i J. Beaujeu, smatrajući ovakav raspored plodom neke pogreške u prijepisima, popravljaju redoslijed stavljajući Histriju između spomena transpadanske Italije i Alpa i alpskih naroda.²² Time se htjelo uskladiti raspored oblasti u tekstu s onim u kazalu, premda, strože gledajući, ni njihova lokacija dijela posvećenog Histriji u kazalu ne odgovara mjestu u tekstu.²³ Detlefsen i Klotz su se pak založili za to da je raspored u kazalu zapravo autentičan. Razliku između kazala i teksta objašnjavali su vjerojatnošću da je Plinije, nakon što je već prikupio građu i stvorio plan izlaganja, pod utjecajem Agripine karte i komentara promijenio redoslijed, a dijelom i sadržaj izlaganja, uvrštavajući Histriju u sklop Italije i njezine X. regije.²⁴ To se čini i posve ispravnim zaključivanjem, ponajprije zato što se uvažava svjedočenje rukopisne predaje kazala koja je jedinstvena u ovom pogledu. Na ovome mjestu najbolje je postupiti onako kako se i inače valja odnositi prema rukopisnoj predaji: ako nema veoma jakih argumenata koji ukazuju na potrebu intervencije, valja predaju uvažiti i tražiti prikladno objašnjenje. S druge strane, nije naodmet i ovdje podsjetiti na to da je Plinije “enciklopedist” koji prikuplja obavijesti iz vrlo velikog broja tekstova, ne uspijevajući uvijek izbjeći proturječja ili ponavljanja. I novija istraživanja o tehnici Plinijeva rada u punoj mjeri opravdavaju takav pristup.²⁵

U svemu, možemo zamisliti Plinijeve dvojbe nakon što je sagledao sadržaj i prirodu građe koju je uspio prikupiti, pa i odluku da svojoj publici predstavi raspoložive podatke, svodeći zbirne i “sintetičke” opaske na nužni minimum. Imajući na umu i sažetu procjenu Zehnackera,²⁶ bilo bi posve u duhu Plinijeva načina rada da u slučaju dvojbi izazvanih znatnim teškoćama, autor procijeni kako bi potreban trud bio nerazmjern važnosti predmeta koji obrađuje. Pri tomu je određenog utjecaja moglo imati i navedeno naknadno preuređivanje izlaganja prouzročeno “premještanjem” opisa Histrije.

Stoga mi se čini da je Plinijev uvodni stavak potrebno iznova analizirati, pokušavajući koliko god je moguće slijediti autorovu misao. Razmatranja se temelje na nastojanju da se slijedi Plinijevo izlaganje, pokušavajući dokučiti u kojoj je mjeri ono konzistentno.

However, it is possible that even these sources were not consolidated in a manner that provided a comprehensive description of the entire province. Instead, they contained lists of communities by *conventi*, and it is possible that a part of the province remained outside of the area considered.²⁰

That Pliny initially conceived of his description of Illyricum differently may, as Desanges noted, also be indicated by an overview of the content of his books.²¹ The manuscripts that contain Pliny's “table of contents,” for the first book, without exception contain the following:

L. III continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt: ... Italiae trans Padum, Alpium et gentium Alpinarum, Illyrici, Histriae, Liburniae, Dalmatiae, Noricorum, Pannoniae, Moesiae, insularum Ionii et Hadriatici.

BOOK III: Contents: sites, races, seas, towns, harbours, mountains, rivers, dimensions, present and past populations of (...) Transpadane Italy, the Alps and Alpine races, in Illyricum, Histria, Liburnia, Dalmatia, Noricum, Pannonia, Moesia, Ionian and Adriatic islands.

Histria is listed here after Illyricum, while in the actual text in the third book, the description of Histria (3, 129–130) follows after the description of Transpadania (3, 115–128), and prior to the section dedicated to the Alps and their population (3, 132–137). Leading researchers, including C. Mayhoff and J. Beaujeu, when considering Pliny's works, specifically his geographic books, suggest this list is the result of an error in transcription, correcting the order by placing Histria between Transpadane Italy and the Alps and Alpine peoples.²² Whilst the intention there was to align the order of regions with that listed in the contents, their placement of the section dedicated to Histria in the contents does not actually correspond to its place in the text.²³ For their part, Detlefsen and Klotz asserted that the order in the list of contents is authentic. They explained the difference between the list of contents and the text by pointing out that Pliny, after he had already gathered his materials and created an outline, may have altered the order, and partially also the content of his exposition, under the influence of Agrippa's map and commentary and incorporating

22 Mayhoff 1906, str. 15; Beaujeu 1950, str. 62: XXI–XXII. *Italiae trans Padum*. XXIII. *Histriae*. XXIV. *Alpium et gentium Alpinarum*. U aparatu je naznačeno da rukopisi donose *Histriae 'post Illyrici'*.

23 Plinije naime u 3, 138, nakon što je završio s prikazom Alpa i alpskih naroda, donosi i zaključni osvrt na Italiju.

24 Detlefsen 1904, str. 4; Klotz 1906, str. 129–130; Klotz 1931, str. 404–405. Usporediti komentar u Desanges 2004, str. 1186–1187.

25 Naas 2002.

26 Zehnacker 1998.

20 Cf. the remarks in Marion 1998, pp. 129–132 on a possible fourth, southernmost *conventus* in the province of Illyricum/Dalmatia, which I feel is a superfluous hypothesis. Čače and Milivojević 2017, pp. 444–445.

21 Desanges 2004, p. 1181 ff.

22 Mayhoff 1906, p. 15; Beaujeu 1950, p. 62: XXI–XXII. *Italiae trans Padum*. XXIII. *Histriae*. XXIV. *Alpium et gentium Alpinarum*. In the critical apparatus, it is noted that the manuscripts contained *Histriae 'post Illyrici'*.

23 Pliny, in 3, 138, also wrote concluding remarks on Italy after completing his description of the Alps and Alpine peoples.

3. KONZISTENTNOST IZLAGANJA

Promotrimo pomnije užu cjelinu koju tvore prve rečenice:

Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. Pars eorum fuere Mentores Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina.

Narod Liburna seže od rijeke Arsije do rijeke Titija. Njihov dio bijahu Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini i oni koje Kalimah zove Peuketijima, a sada se svi općenito nazivaju ilirskim imenom. Malo je naroda vrijednih spomena i onih kojima je lako izgovoriti ime.

Opći je dojam da se radi o nekoj vrsti uvodnih napomena, tim prije što slijedi sustavan pregled provincije, počevši od skardonitanskog konventa. Stoga ću taj dio teksta shvatiti kao cjelinu. Ta pak cjelina, očividno, ima dva veličinom nejednaka dijela. Napomena o brojnim imenima zajednica koje ne zavrjeđuju spomena ili su teška za izgovor može se odmah izdvojiti. Preostaje veći dio koji i stvara teškoće. Po mom sudu, radi se o smisljenoj cjelini koja se ne da razumjeti ako se pokušava odjelito analizirati njezine dijelove. Pokušat ću to i dokazati.

Navod o protezanju Liburna između Raše i Krke istaknut je na prvom mjestu i smatra se cjelovitom rečenicom. No, uzeta sama za sebe, rečenica doista djeluje kao nespretno smješteni umetak: budući da slijedi opis cjeline zvane Ilirik, ovakva napomena o protezanju liburnskoga naroda na samom početku izlaganja posve je neumjesna. Ali već na početku sljedeće rečenice (*pars eorum fuere*) najavljuje pisac da tu napomenu valja sagledati u širem kontekstu. Napominjući da se svi narodi sada (*nunc*) općenito nazivaju ilirskim imenom, Plinije zapravo ukazuje na postojanje dviju vremenskih razina, a ujedno objašnjava razloge za svoj “čudni” uvodni tekst, to jest napominje da je raširenost pojma Ilirik novijeg datuma.

Otuda pretpostavka da bi smisao bio sljedeći: u naše vrijeme svi koji žive na ovom području obuhvaćeni su ilirskim imenom, dok su se nekada Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini, Peucetiji smatrali dijelom Liburna, a ovi, Liburni, danas žive između Raše i Krke.

Cjelinu bi dakle odredila opreka između onoga što je bilo (*fuere*) i onoga što jest sada (*nunc*, usp. i prezent *vocatur*). No, zapravo, ova opreka obuhvaća i prvu rečenicu, gdje je protezanje Liburna iskazano također prezentom (*iungitur!*). Prvi navod je dakle vremenski na istoj razini s posljednjim, to jest, *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium* valja povezati s *nunc* i s tvrdnjom *totum uno nomine Illyricum vocatur generatim*. Tako se smisao donekle pojašnjuje, jer se razabire da Plinije hoće reći: u naše vrijeme se narod Liburna nalazi između Raše i Krke, ali nekad je bilo drukčije – Liburnima su se smatrali i Mentori, Himani itd. Čim smo ovo prihvatili, otpada i prigovor glede pogrešnog smještaja Enhelejaca ili Peucetija. Plinije na-prosto hoće reći da je liburnsko ime u davnini bilo veoma raši-

Histria in Italy and its Regio X.²⁴ This seems to be an appropriate conclusion as it takes into account the significance of the unique, hand-written narrative of the index. Here, it would be best to proceed in the manner otherwise advisable with regard to the written manuscript: if there are no strong arguments for an intervention, it may be best to accept the narrative and find an alternative explanation. However, it is also important to recall that Pliny was an “encyclopaedist” who gathered information from a large number of sources, and did not always manage to avoid contradictions or repetition. Recent research into Pliny’s method of work strongly supports the significance of such observations.²⁵

All in all, we can imagine Pliny’s concerns given the content and nature of the materials that he had managed to gather, and even the decision to present the available information to his readers by reducing the consolidated and “synthetic” observations to a minimum. Keeping in mind Zehnacker’s pithy assessment,²⁶ it would be entirely in the spirit of Pliny’s working methods that, when doubts arose, he determined that any further effort would be disproportionate to the subject being covered. The subsequent reordering of the text by “transferring” the description of Histria may have had some impact on this.

It therefore seems that Pliny’s introductory passage should be analysed anew, and that we should attempt to follow the author’s intentions as closely as possible and try to discern the extent to which his efforts are consistent.

3. CONSISTENCY OF EXPOSITION

Let us once more examine the statement that forms the first sentence:

Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. Pars eorum fuere Mentores Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina.

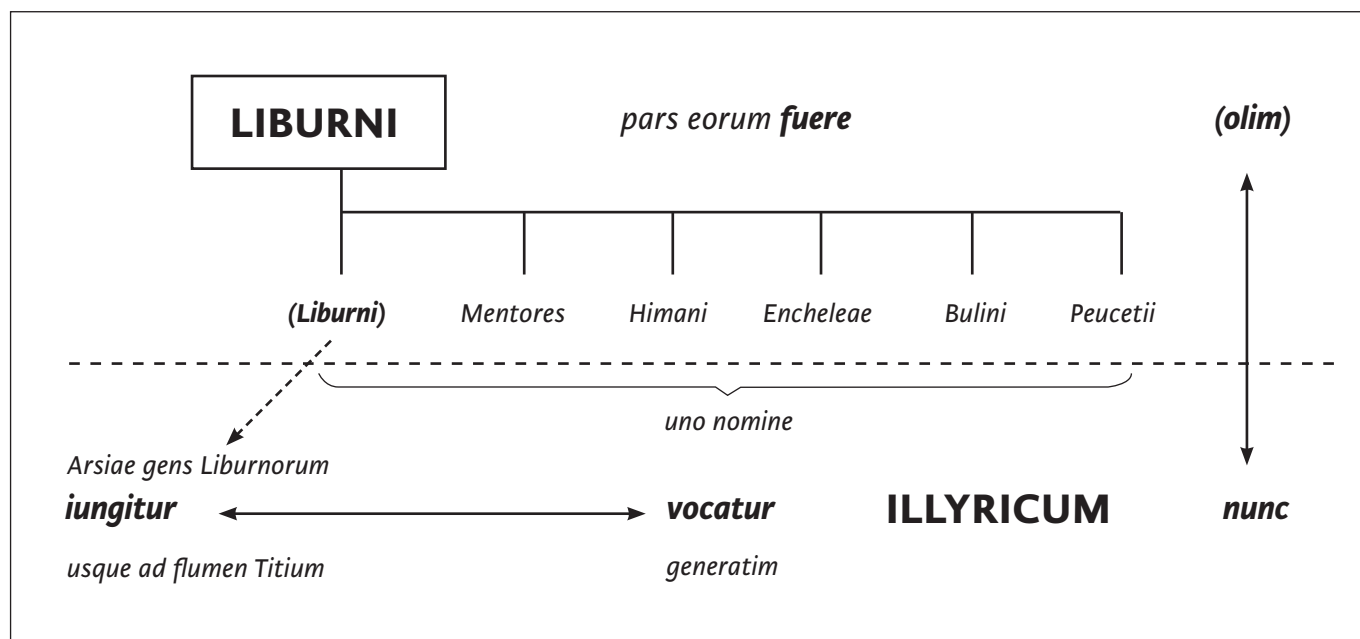
The race of the Liburni stretches from the Arsia to the river Titium. Sections of it were the Mentores, Himani, Encheleae, Bulini, and the people called by Callimachus the Peucetii, all of whom are now designated collectively by the one name of Illyrians. Few of the peoples are worthy of mention, nor are their names easy to pronounce.

The general impression is that this is a form of introduc-

24 Detlefsen 1904, p. 4; Klotz 1906, pp. 129–130; Klotz 1931, pp. 404–405. Cf. the commentary in Desanges 2004, pp. 1186–1187.

25 Naas 2002.

26 Zehnacker 1998.

Slika 1.
Razdioba teksta prema vremenskim razinama

Figure 1.
Breakdown of the text based on chronological stages

reno kao skupna oznaka za mnoga plemena (očevidno se misli na širi jadranski, odnosno ilirički prostor), upravo kao što se u njegovo vrijeme svi tamošnji narodi, pa i sami Liburni, nazivaju ilirskima. U točnost ove tvrdnje za sada neću ulaziti, kao ni u to otkuda Pliniju ideje o ulozi Liburna u davni. U priloženoj shemi prikazujem ovu razdiobu po vremenskim razinama.

Iz svega se naslućuje da je Plinije započeo izlaganje o Iliriku s Liburnima zato što je u nekom od svojih važnijih izvora našao podatke o nekadašnjoj raširenosti i značenju Liburna na Jadranu, napose istočnom. Moguće je pak da je dodatni motiv njegova postupka bilo i to što je u opisu Italije, potom napose u opisu Istre višekratno spominjao Liburniju kao susjednu oblast, koja je, nalazeći se na sjeverozapadu (provincije) Ilirika, po prirodi stvari ujedno i prva oblast kojom će se baviti opisujući Ilirik. Ne treba zaboraviti ni navode iz opisa regije Picena²⁷ i Umbrije,²⁸ gdje je zabilježena nekadašnja nazočnost Liburna na dijelu talijanske jadranske obale.

Naposljetku, sama napomena o *sadašnjem* protezanju Liburna od Raše do Krke čini se iz ove perspektive izrazito korisnom, dapače nužnom. Ona pomaže da se shvati kako Liburni postoje i “sada”, ali na ograničenom prostoru, što valja razlikovati od stanja u prošlosti.

tory remark, especially given that a systematic overview of the province follows, beginning with the Scardona *conventus*. I shall therefore consider this part of the text a single section. This section, obviously, has two sub-sections of unequal size. The observation on the numerous names of communities and that names that are difficult to pronounce should immediately be set aside. The larger part is problematic but, in my judgment, this is a coherent section which cannot be understood if an attempt is made to analyse each party individually.

The statement on the range of the Liburnians between the Raša and Krka Rivers is emphasised and should be considered as a whole. Taken on its own, the sentence truly appears to be a clumsily placed insertion as it is followed by a description of an area called Illyricum. Placing such an observation on the range of the Liburnian people at the very beginning of the section seems entirely erroneous. However, at the beginning of the following sentence (*pars eorum fuere*) the writer indicates that this statement should be viewed in a broader context. Pointing out that all peoples are now (*nunc*) generally referred to by the Illyrian name, Pliny actually suggested the existence of two chronological levels, and simultaneously explained the reasons for his “odd” introductory text, that is, he noted the widespread application of the more recent term, Illyricum.

Consequently, the phrase is best understood as suggesting that, in our time, all who live in this territory are known by the Illyrian name, while the Mentores, Himani, Encheleae, Bulini, Peucetii were once considered a part of the Liburnians. Today the Liburnians live between the Raša and Krka Rivers.

The section is therefore defined by the contrast between that which was (*fuere*) and that which is now (*nunc*, cf. and

27 *Nat. hist.* 3, 110: *Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia relicum est.*

28 *Nat. hist.* 3, 112: *Ab Ancona Gallica ora incipit Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni plurima eius tractus tenere, in primis Palmensem, Praetutianum Hadrianumque agrum.*

Svemu ćemo, kao određenu potkrjepu, dodati primjer vrlo slične konstrukcije koju Plinije koristi prikazujući Umbriju, VI. regiju Italije. Tamo Plinije piše (3, 112):²⁹

lungetur his (sc. Picenis) sexta regio Umbriam complexa agrumque Gallicum citra Ariminum. Ab Ancona Gallica ora incipit Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni plurima eius tractus tenuere, in primis Palmensem, Praetutianum Hadrianumque agrum. Umbri eos expulere hos Etruria, hanc Galli. Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur, ut quos Umbrios a Graecis putent dictos, quod inundatione terrarum imbribus superfuissent. Trecenta eorum oppida Tusci debellasse reperiuntur. Nunc in ora flumen Aesis, Senagallia, Metaurus fluvius, coloniae Fanum Fortunae, Pisaurum cum amne, et intus Hispellum, Tuder.

Nakon što je naveo da regiji pripada dio obale od Ankone zvan po Galima, Plinije iznosi nekoliko podataka o starijim žiteljima primorja, Sikulima i Liburnima, koje su istjerali Umbri, a ove potom Etruščani, koji su sami istjerani od Gala. Slijedi predaja o Umbrima kao najstarijem narodu Italije te o tome da su im Etruščani bili preoteli 300 gradova. Tek nakon toga dolazi opis prilika u “sadašnje” vrijeme, počevši od priobalja s rijekama i gradovima, uz spomen dvaju gradova u unutrašnjosti (*Hispellum, Tuder*). U nastavku iznosi duge popise zajednica Umbrije (3, 113–114).

Kao što je poznato, za opis Italije Plinije sustavno koristi Augustovu *Discriptio Italiae*, iz koje, nedvojbeno, potječu i popisi koje donosi u 3, 113–114.³⁰ Obalni trakt prikazuje služeći se nekim “periplom”, zemljopisnim djelom koje prikazuje područja podrobno opisujući obalu s njezinim rtovima, riječnim ušćima, gradovima i sl.; često se taj izvor pripisuje Varonu, što međutim nije moguće pouzdano dokazati.³¹ Što se tiče starijih stanja, Plinije je posezao za raznim djelima, od autora među kojima je i Varon, a za Cisalpinu osobito Kornelije Nepot.³² Kako god bilo, iz navedenog odlomka prilično se jasno razabire postupak: u opaskama o prilikama i događajima iz prošlosti dolaze isključivo perfektni oblici glagola, dok je početak prikaza aktualnog stanja uveden s *nunc* (*Nunc in ora flumen Aesis ...*).

Ovdje ujedno primjećujem da se i sam izraz *gens* za narod pojavljuje upravo u kontekstu iznošenja predaja (*Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur...*). Ukratko, sve bi to mogli biti znaci prema kojima bi se naš odlomak mogao shvatiti

the present *vocatur*). This observation also includes the first sentence, where the territorial range of the Liburnians is also expressed in the present (*iungitur!*). The first statement is thus in the same tense as the last one, that is, *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium* should be linked to *nunc* and the assertion that *totum uno nomine Illyricum vocatur generatim*. The meaning is somewhat clarified, as what Pliny appears to want to say is that the Liburnian people were found between the Raša and Krka Rivers, but it was once different and that the Mentores, Himani, etc. were also considered Liburnians. Once we accept this, the objection concerning the mistaken placement of the Encheleae or Peucetii disappears. Pliny simply wanted to say that in the distant past the Liburnian name had been a common designation for many tribes (obviously referring to the wider Adriatic or Illyrian area), just as in his time all the peoples there, including the Liburnians themselves, were called Illyrian. I shall not delve into the accuracy of this assertion here, nor the origin of Pliny’s idea about the role of the Liburnians in the distant past. In the schematic above, I show this breakdown by chronological stages.

All of this indicates that Pliny began his description of Illyricum with the Liburnians because, in one of his more important sources, he found information on the former range and significance of the Liburnians in the Adriatic, especially its eastern seaboard. It is even possible that he was additionally motivated to do so by the fact that in his description of Italy, and specifically his description of Istria, he mentioned Liburnia as a neighbouring region several times, and that it was situated in the north-west of (the province of) Illyricum. Following from that, it would be the first region he would deal with when describing Illyricum. One should also not overlook his descriptions of the regions of Picenum²⁷ and Umbria,²⁸ where the former presence of the Liburnians was recorded on a part of the Italian Adriatic littoral.

Finally, the statement on the current range of the Liburnians from the Raša to Krka would appear quite useful, and indeed even necessary, from this standpoint. It helps foster the understanding that the Liburnians also exist “now,” but in a limited territory, which should be distinguished from the situation in the past.

To all of this, I shall add, as a supporting proof, an example of a very similar construction which Pliny employed when portraying Umbria, Regio VI of Italy. There, Pliny wrote (3, 112):²⁹

29 Ovdje donosim latinski tekst bez prijevoda jer služi tek kao usporedan primjer raspravi.

30 Spis spominje sam Plinije, 3, 46. Iscrpno o tom Plinijevom vrelu: Detlefsen 1901; Thomsen 1947, posebno str. 17 i dalje. Zehnacker 1998, str. 13.

31 Varonsku tezu uvelike je obesnažio Sallmann 1971.

32 Za Plinijeve izvore o Italiji: Detlefsen 1901; Thomsen 1947, str. 26–30 te Sallmann 1971.

27 *Nat. hist.* 3, 110: *Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia relicum est.*

28 *Nat. hist.* 3, 112: *Ab Ancona Gallica ora incipit Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni plurima eius tractus tenuere, in primis Palmensem, Praetutianum Hadrianumque agrum.*

29 Only the Latin text without translation is provided here because it is used only as a comparative example.

kao Plinijevo sažimanje nešto opširnijeg iznošenja o starinama Ilirika i samih Liburna.

4. PLINIJEVA VRELA O RAŠIRENOSTI LIBURNA

Postoje li ipak i neki pouzdaniji pokazatelji da je Plinije koristio djelo u kojem se nešto više kazivalo o nekadašnjoj raširenosti, važnosti i moći Liburna? U načelu, vrlo je jasno iz Plinijeva djela da on, iščitavajući mnoštvo različitih djela, pojedine teme prikazuje slijedeći autora koji mu se čini najvjerodostojnijim. Tako se i ovdje čini da bi valjalo računati s preuzimanjem "bloka" informacija od jednog autora. Plinije je naprosto mogao sažeti neko opširnije izlaganje na ono što je držao bitnim.

4. 1. Plinije i Flor?

Kao što sam spomenuo prethodno, Suić je smatrao da Plinije ovdje slijedi određenu tradiciju koja je nastala u grčkoj književnosti kao odjek starijih prilika na Jadranu. Nažalost, sam Suić nikada nije detaljnije ispitao sve ostatke i tragove ove tradicije. Tako se dogodilo da novovjeka predaja o liburnskoj dominaciji na Jadranu („talasokracija“) ostane ponešto maglovita ideja koja nikada nije stekla status priznate hipoteze u pravom smislu riječi.³³ U arheološkim krugovima donekle je prihvaćena jer može pomoći u objašnjavanju mreže utvrđenih prekojadranskih veza, posebno u starije željezno doba, razdoblju kojeg završni dio koincidira s počecima jačega grčkog utjecaja na Jadranu, premda ima i drukčijih razmišljanja i zaključaka.³⁴

Budući da me ovdje zanima sama antička književna predaja, bilo bi prijeko potrebno ustanoviti je li moguće otkriti iz koje vrela Plinije preuzima spomenuti "blok" podataka, odnosno, ako to nije moguće, može li se barem odrediti vrijeme nastanka korištenoga djela.

Vjerujem da je ponešto moguće ustanoviti prilično pouzdano. Upozorio bih najprije na prilično uvjerljivu sličnost između Plinijevih navoda i onoga što nalazimo u Flora.

U Florovoj uvodnoj napomeni u odjeljku o Prvom ilirskom ratu (I, 21) čitamo:

Illyrii seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam Titiumque flumen, longissime per totum Hadriani maris litus effusi. Hi regnante Teutana muliere populationibus non contenti licentiae scelus addiderunt.

Iliri ili Liburni protežu se ispod krajnjih obronaka Alpa, između Arsije i rijeke Titija, rasprostirući se nadaleko po čitavoj obali Jadrana. Ovi su pod vlašću žene Teutane, nezadovoljeni pljačkanjima, raspojasanosti dodali zločin.

lungetur his (sc. Picens) sexta regio Umbriam complexa agrumque Gallicum citra Ariminum. Ab Ancona Gallica ora incipit Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni plurima eius tractus tenere, in primis Palmensem, Praetutianum Hadrianumque agrum. Umbri eos expulere hos Etruria, hanc Galli. Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur, ut quos Umbrios a Graecis putent dictos, quod inundatione terrarum imbris superfuissent. Trecenta eorum oppida Tusci debellasse reperiuntur. Nunc in ora flumen Aesis, Senagallia, Metaurus fluvius, coloniae Fanum Fortunae, Pisaurum cum amne, et intus Hispellum, Tuder.

After stating that the region included part of the coast, starting at Ancona, that was named after the Gauls, Pliny provides information on the older residents of the littoral: the Siculi and Liburnians, who had been expelled by the Umbrians - later expelled by the Etruscans, who themselves were expelled by the Gauls. This is followed by some tradition that the Umbrians were the most ancient race in Italy and that the Etruscans had seized 300 of their towns. This is followed by a description of the "current" times, beginning with the coastal belt with its rivers and towns (colonies), and mention of two towns in the interior (Hispellum, Tuder). Then he provides long lists of the communities of Umbria (3, 113–114).

It is well known that for his descriptions of Italy Pliny made abundant use of the *Discriptio Italiae* by Augustus and that the lists provided in 3, 113–114 originated from this source.³⁰ He portrayed the coastal tract by using a "periplus," a geographic text that presented the region, and meticulously describing the coast with its promontories, river estuaries, towns, etc. This source is often attributed to Varro, but this cannot be reliably proven.³¹ For earlier periods, Pliny made use of various works, by authors including Varro, as well as Cornelius Nepos for the Cisapline zone.³² Whatever the detail, this excerpt provides us with a process to allow observations about circumstances and events from the past in which only perfect forms of verbs appear, while the beginning of his description of the modern situation is introduced with *nunc* (*Nunc in ora flumen Aesis ...*).

Here I also note that the term *gens* for race/nation appears within the context of recounting accounts of the past (*Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur...*). Briefly, all of this may suggest that the excerpt in question may be understood as Pliny's summary of a somewhat broader report about the antiquity of Illyricum and the Liburnians themselves.

30 The document is mentioned by Pliny himself, 3, 46. More thoroughly on this source of Pliny's: Detlefsen 1901; Thomsen 1947, especially p. 17 ff. Zehnacker 1998, p. 13.

31 The Varro hypothesis was largely discredited by Sallmann 1971.

32 For Pliny's sources on Italy: Detlefsen 1901; Thomsen 1947, pp. 26–30 and Sallmann 1971.

33 Više u: Čače 2002.

34 D'Ercole 2002, str. 15 i dalje.

Flor, s njemu svojstvenom lakoćom i s jasnom težnjom za retoričkim efektima,³⁵ izjednačuje Liburne s Ilirima, kaže da obitavaju između Raše i Krke, dodajući odmah i to da se protežu nadaleko diljem jadranskih obala. Ostavljajući proturječnosti po strani, posve je jasno da se ovaj iskaz ne samo može nego upravo mora raščlaniti na sastavne dijelove koji su sasvim raspoznatljivi. Ti dijelovi su: (1) Iliri/Liburni kojima vlada Teuta(na), poznati pirati koji su nemilice plijenili brodovlje na Jadranu i Jonskome moru te se naposljetku zločinački ponijeli prema rimskim poslanicima – o čemu se govori u nastavku teksta; (2) Iliri/Liburni koji žive između Raše i Krke, podno visokih planina (*Alpes*); (3) Iliri/Liburni koji se šire diljem Jadrana.

Zašto je Flor ovdje povezoao Ilire i Liburne? Gotovo je sigurno da je nastojao iskoristiti književni topos – liburnsko piratstvo – da bi eruditski podupro i ukrasio kratki prikaz rata s Ilirima. Nije isključeno da se u izrazu *regnante Teutana muliere* krije aluzija na drugi liburnski topos, onaj o ginekokraciji.³⁶ S druge strane, samo povezivanje moglo je biti olakšano nekim tekstom u kojem se, kao u Plinija, govorilo o negdašnjoj raširenosti Liburna i njihova imena, te o suvremenom stapanju svih plemena u pojam Ilirika.

No glede usporedivosti Florova i Plinijeva izričaja o *maticnom* liburnskom prostoru između dviju rijeka jedva može biti dvojni. U cjelini se smisao ovih dvaju tekstova uvelike podudara:

Premda se smatra da je Flor koristio Livijevu povijest,³⁷ teško je prihvatiti pretpostavku da je ondje našao povoda za povezivanje Liburna s Teutinim Ilirima. Prema tome, prije će biti da je Flor ubacio sklop navoda o Liburnima u izlaganje o Prvom ilirskom ratu, potaknut zacijelo istim onim djelom kojim se koristio i Plinije.

4.2. Grupiranje ostalih izvora

Ovdje, pak, nije prikladno otvarati raspravu o složenom pitanju predaja o nekadašnjoj velikoj raširenosti Liburna po Jadranu, što Flor koristi u svojem izvještaju. Nužno je međutim podsjetiti na izvore koji sadrže tragove ovih predaja i naznačiti elemente prema kojima se te predaje mogu grupirati.

1. Prvu skupinu vijesti tvore one koje svjedoče o raširenosti Liburna po otocima istočne strane Jadrana južnije od zadarsko-šibenskog otočja. Najstariji poznati izvor jest Teopomp.³⁸ Prema Stjepanu Bizantinac Teopomp je i La-

4. PLINY'S SOURCES ON THE RANGE OF THE LIBURNIANS

Are there, however, also indications that Pliny referenced a work in which something more was said about the former territorial range, importance, and power of the Liburnians? Generally, it is quite clear from Pliny's writing that when interpreting a multitude of various works, he developed individual themes by adhering to the writers who seemed to him most reliable. Consequently, it seems reasonable to infer that he appropriated a "block" of information from a single author, and simply cut this down to provide the content he felt was essential.

4. 1. Pliny and Florus?

As noted previously, Suić believed that Pliny was reflecting a tradition that had arisen in Greek literature as an echo of earlier circumstances in the Adriatic. Unfortunately, Suić himself never investigated all of the remnants and vestiges of this tradition in any detail. Consequently, the Early Modern notion concerning Liburnian domination of the Adriatic ('thalassoc-racy') remained a somewhat obscure idea that never acquired the status of recognized hypothesis in the truest sense of the word.³³ It was accepted to some extent in archaeological circles, because it can help explain the network of fortified trans-Adriatic linkages, particularly in the earlier Iron Age, a period in which the final phase coincided with the beginnings of a stronger Greek influence in the Adriatic. However, these linkages may be interpreted differently.³⁴

As Classical literary tradition is not being considered here, it is important to ascertain the source from which Pliny acquired such information, or whether the date at which the utilized source was written can be confirmed.

I believe that some things may be established with considerable certainty. I would first emphasise the similarity between Pliny's statements and those we can find in the work of Florus.

In the introductory remarks by Florus in his section on the First Illyrian War (I, 21) we can read:

Illyrii seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Ar-siam Titiumque flumen, longissime per totum Hadriani maris litus effusi. Hi regnante Teutana muliere populationibus non contenti licentiae scelus addiderunt.

The Illyrians, or Liburnians, dwelt at the very roots of the Alps between the rivers Arsia and Titius and spread widely along the

35 O Florovu djelu i stilu vidjeti u Garzetti 1964 i Jal 1965.

36 O Teutinijem ulozima i ponašanju, s posebnim isticanjem slabosti njezine ženske naravi: Polyb. 2, 8. Dio 12, 49 = Zon. 8, 19. App. III. 7. Eckstein 1995, 154. Šašel Kos 2005, 252 i d.

37 Detaljnije u Garzetti 1964 i Jal 1965.

38 Stjepan Bizantinac s. *Λάδεστα ή Αάδεστον . μία των Λιβυρνίδων νησιων' Θεόπομπος κα Φιλιππικών*. = FGHist IIB Teopomp F 131 (str. 567 Jacoby).

33 More in: Čače 2002.

34 D'Ercole 2002, p. 15 ff.

PLINIJE (3, 139)	<i>Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium</i>	<i>Pars eorum fuere Mentores Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat</i>	<i>nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim</i>
FLOR (1, 21)	<i>Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam Titiumque flumen</i>	<i>longissime per totum Hadriani maris litus effusi</i>	<i>Illyrii seu Liburni</i>

Tablica 1.
Usporedba Plinijeva i Florova teksta

Plate 1.
Comparison of texts by Pliny and Florus

stovo ubrajao među liburnske otoke. Sudeći pak prema onome što donosi Pseudo-Skimnova *Periegeza*, taj navod se podudara s Teopompovom razdiobom (istočno)jadranskih otoka na Elektride, Apsirtide i Liburnide.³⁹ S druge strane, valja imati na umu da je Teopomp govorio i o Visu kao Jonijevu otoku⁴⁰ – u sačuvanim navodima koji su na ovaj ili onaj način izvedeni iz Teopompova kazivanja, nema traga eventualnom Teopompovu objašnjenju u kojem su odnosu pripadnost Visa Liburnidama i vladavina “Ilira” Jonija na istom otoku. Srednjodalmatinske otoke Liburnima pripisuju još Apolonije Rođanin i Skimno Hijanin – obojica zacijelo slijedeći Teopompa.⁴¹

2. Moguće je da dvije vijesti o Liburnima na dalekom jugu, na Korkiri (Strabon, 6, 2, 4) i u Epidamnu (Apijan, *Bell. Civ.* 2, 39), zapravo potječu iz također znatno starijih vrela koja se oslanjaju na korkirsku predaju. Na drugome mjestu pretpostavio sam da su Korkirani, u vrijeme svoje ekspanzije na južnom Jadranu u 6. i 5. stoljeću pr. Kr., dolazili u sukobe s domaćim pomorskim zajednicama koje su nazivali Liburnima.⁴²
3. Plinije nam je sačuvao predaje o nekadašnjoj prisutnosti Liburna na zapadnoj strani Jadrana. Njegovi izvori su zacijelo rimski autori koji su zabilježili lokalne predaje.⁴³
4. Dva mlađa vrela, Pomponije Mela i sholijast uz Nikandrovo djelo *Theriaka*, prenose predaju o raširenosti Liburna do rijeke Neretve, na kojoj oni graniče s Ilirima. Mela (2, 57), spominjući rijeke Ilirika, navodi: *Amnes autem Aeas et Nar et Danuvius qui iam dictus est Hister: sed Aeas secundum*

coast of the Adriatic Sea. Under the rule of their queen Teutana, not content with depredations, they added crime to lawlessness.

Florus, with his distinctive style and clear aspiration for rhetorical impact,³⁵ identified the Liburnians with the Illyrians, saying that they dwelt between the Raša and Krka Rivers, and immediately added that they were widespread along the Adriatic coast. Leaving any contradictions aside, it is entirely clear that this statement not only can, but must be broken down into its individual, and discernible components. These components are: (1) the Illyrians/Liburnians who are ruled by Teuta(-na), are notorious pirates who mercilessly plundered vessels on the Adriatic and Ionian Seas and who ultimately behaved criminally towards Roman ambassadors – which is noted further in the text; (2) the Illyrians/Liburnians who dwelt between the Raša and Krka Rivers, at the foot of the mountains (Alpes); (3) the Illyrians/Liburnians who spread widely within the Adriatic.

Why did Florus connect the Illyrians and Liburnians? It seems likely that he is attempting to exploit a literary topos – Liburnian pirates – so that he could support and embellish his brief description of the war against the Illyrians. The use of the expression *regnante Teutana muliere* cannot be ruled out as concealing an allusion to another Liburnian literary topos, concerning gynocracy.³⁶ On the other hand, the simple act of connection may have been facilitated by some text in which, as with Pliny, there was mention of the former range of the Liburnians and their name, and the contemporary merger of all tribes under the term Illyricum.

In any case, there can scarcely be any doubt about the comparability of emphasis on the core Liburnian territory between the two rivers by both Florus and Pliny. As a whole, the meaning of these two texts largely complement each other:

39 Pseud. Scymn. *Perieg.* 370 i d. = FG rHist IIB Teopomp F 130 (str. 566 Jacoby)

40 Teopompa citiraju sholije uz *Argonautiku* Apolonija Rođanina, Pindara i Likofrona – FG rHist IIB 128 a-c (str. 565–566 Jacoby). Iscrpno o tim i drugim podacima o Joniju: Katičić 1995, str. 161–181 (=Ionios der Illyrier, *Godišnjak CBI*, 11 (9), Sarajevo 1973, str. 185–201.

41 Apol. Rhod. 4, 564–565; vidjeti Katičić 1995, str. 102 i dalje; Skimno Hijanin u: Stjepana Biz., *ἔστι καὶ ἄλλη Πάρος νησος Λιβυρῶν, ὡς φησὶ Σκύμνος ὁ Χίος ἐν πρώτῳ περιηγησεως.* (str. 508 Meineke).

42 Čače 2002, posebno str. 96–97.

43 Detaljnije u Zehnacker 1998. Usporediti Sallman 1971.

35 On the works and style of Florus, see Garzetti 1964 and Jal 1965.

36 On Teuta's role and conduct, with particular emphasis on the weakness of her female nature: Polyb. 2, 8. Dio 12, 49 = Zon. 8, 19. App. *Ill.* 7. Eckstein 1995, 154. Šašel Kos 2005, 252 ff.

Apolloniam, Nar inter Piraeos et Liburnos, per Histros Hister emittitur. Rijeke su Eas (Vjose, Vojuša op.a.) i Nar (gotovo sigurno Neretva, op.a.) i Danuvij koji se zove i Hister; no Eas protječe prema Apoloniji, Nar između Pirejaca i Liburna, Hister kroz Histre. O "Pirejcima" je teško kazati išta pouzdano osim da je riječ o etniku koji se povezuje s južnim ilirskim područjem.⁴⁴ S ovim se podudara ono što čitamo u Nikandrova sholijasta:⁴⁵ Δρίλων γάρ ποταμός Ἰλλυρίδος καὶ Νάρων, ὃς διαχωρίζει Ἰλλυριοὺς καὶ Λιβύρνους. Drilon je naime rijeka u Iliriji, a to je i Naron, koji dijeli Ilire od Liburna.⁴⁶

Ovo je posve slično Melinoj tvrdnji, samo što se Neretva ovdje smatra granicom između Liburna i Ilira, a ne između Liburna i Pirejaca kao u Mele. Iako se smatra da je Nikandar podatak preuzeo iz nekog vrlo starog djela,⁴⁷ svakako je upadno (i važno) podudaranje s Melom. Jedva možemo dvojiti oko toga jesu li se sholijast i Mela poslužili srodnim djelima. O starosti tih djela možda ne bi trebalo suditi na temelju same procjene o starini stanja koje prikazuju u vezi s graničenjem na Neretvi, već i po tomu što su takve tvrdnje mogle nastati razmjerno kasno, kao plod domišljavanja i kombinatorike autora koji su nastojali pružiti sažete prikaze, zamjenjujući iscrpnost grupiranjem etnija i pojednostavnjenom periodizacijom (*olim/nunc*). Ova dva navoda su zanimljiva stoga što jedini izravno svjedoče o predaji prema kojoj se liburnskim imenom označavalo sve stanovnike primorja do Neretve: po tomu bi ti navodi zapravo bili načelno podudarni s onim što nalazimo u Plinija i Flora.

5. Naposljetku, kao što smo prethodno vidjeli, Plinije i Flor prenose predaju o velikoj raširenosti Liburna u starini, odnosno o tome da se općim imenom Liburna označavalo i razne narode koji su se u vrijeme rimskog osvajanja svi zajedno nazivali Ilirima.

Vidljivo je dakle da se radi o odjecima nekog ranijeg stanja na Jadranu, koje je ostavilo traga u različitim, odreda izgubljenim djelima. Piscikasnijeg vremena, od 1. st. pr. Kr. nadalje, nailaze na odjeke tih predaja u različitim oblicima i verzijama. Sudeći po onomu što nalazimo u Nikole Damaščanina,⁴⁸ zatim u Servija,⁴⁹ Solina⁵⁰ i Stjepana Bizantinca,⁵¹ ali i u citiranim odlomcima Plinija, Flora, Mele i dr., reklo bi se da je o Liburnima i njihovoj nekadašnjoj moći i raširenosti u književnosti bilo već

Although it is believed that Florus used Livy's history,³⁷ it is difficult to accept the supposition that he found the link between the Liburnians and Teuta's Illyrians within that work. Therefore, it is more likely that Florus incorporated the set of statements about the Liburnians into his account of the First Illyrian War based on the same source used by Pliny.

4.2. Grouping of other sources

Here it would be inappropriate to open a debate on the complex matter concerning the accounts of the former extent of the Liburnians across the wider Adriatic, which Florus used in his study. It is, however, necessary to recall the sources that contained vestiges of this tradition and identify the elements that allow such works to be grouped.

1. The first group of accounts consists of those which testify to the range of the Liburnians on the eastern Adriatic islands, south of the Zadar-Šibenik archipelago. The oldest known source is by Theopompus.³⁸ According to Stephanus of Byzantium, Theopompus also counted Lastovo among the Liburnian islands. Judging from information within the periegesis of Pseudo-Scymnus, this statement corresponds to the division of the (eastern) Adriatic islands into the Electrides, Absyrtides and Liburnides by Theopompus.³⁹ On the other hand, it is important to bear in mind that Theopompus also spoke of Vis as the island of Ionius.⁴⁰ In preserved statements derived in one way or another from accounts by Theopompus, there is no trace of any suggestion by him pertaining to Vis as a part of the Liburnides and the reign of the 'Illyrian' Ionius on that same island. Apollonius Rhodius and Scymnus of Chios – both follow Theopompus and ascribe the central Dalmatian islands to the Liburnians.⁴¹
2. It is possible that the two accounts of the Liburnians in the far south, on Korkyra (Strabo, 6, 2, 4) and in Epidamnos (Appian, *Bell. Civ.* 2, 39), actually originated from considerably older sources that were based on the Korkyra tradition. On a different occasion, I assumed that the Korkyrans, at

44 Usporediti Šašel Kos 2005, str. 411.

45 *Scholia in Nicandri Theriaca cum glossis*, edidit Annunziata Crugnola, Milano – Varese, Istituto editoriale cisalpino, Testi e documenti per lo studio dell' antichità XXXIV, 1971, str. 228, fr. 607.

46 Katičić 1995, str. 258; usporediti i Suić 1955, str. 138–139.

47 Katičić 1995, str. 258.

48 Joann. Stob. *Anth.* 4, 2, 25 = Nicol. Damasc., FGrHist IIA, F 103 (str. 384 Jacoby).

49 Servije ad Verg. *Aen.* 1, 243.

50 Solin. *De mir. mund.* 2, 51–52.

51 Stjepan Bizantinac *Ethnika*, s. Liburnoi, FGrHist I, F 93 (str. 20 Jacoby).

37 More details in Garzetti 1964 and Jal 1965.

38 Stephanus of Byzantium s. *Λάδεσσα ή Αάδεστον . μία των Λιβυρνίδων νηων' Θεόπομπος κα Φιλιππικών* = FGrHist IIB Theopompus F 131 (p. 567 Jacoby).

39 Pseud. Scymn. *Perieg.* 370 i d. = FGrHist IIB Theopompus F 130 (p. 566 Jacoby)

40 Theopompus is cited in the scholia accompanying the *Argonautica* by Apollonius Rhodius, Pindar and Lycophron – FGrHist IIB 128 a-c (pp. 565–566 Jacoby). More thoroughly on these and other accounts concerning Ionius: Katičić 1995, pp. 161–181 (=Ionios der Illyrier, *Godišnjak CBI*, 11 (9), Sarajevo 1973, pp. 185–201.

41 Apol. Rhod. 4, 564–565; see Katičić 1995, p. 102 ff; Scymnus of Chios in: Stephanus Byz., *έστι καὶ ἄλλη Πάρος νησος Λιβυρνων, ὡς φησι Σκύμνος ὁ Χίος ἐν πρώτῳ περιγησεως.* (p. 508 Meineke).

uopćenih, "sintetizirajućih" napisa koji su mogli poslužiti kao izvor mlađim autorima. Istovremeno, pojedini fragmenti predaja, poput onih o Liburnima u Italiji ili na dalekom jugu, opstali su kao izdvojene čestice koje su pojedini pisci preuzimali gdje su to smatrali relevantnim.

S obzirom na ovakvo stanje predaje "rekonstrukcija" nekih izvornijih stanja u grčkoj književnosti zapravo je nemoguća zadaća. No valja svakako istaknuti činjenicu da u vidokrugu antičke književnosti doista rijetko gdje nalazimo primjer ovako brojnih odjeka neke predaje koja se odnosi na rubni dio Sredozemlja (iz grčke perspektive!) i na razmjerno mali narod. Opći podaci o Liburnima morali su zauzimati razmjerno važno mjesto u riznici antičke učenosti, do te mjere da je i Plinije, započinjući s opisom Ilirika i same Liburnije, smatrao potrebnim na njih podsjetiti.

Ako je suditi po podudaranju Plinija i Flora, ali i po onomu što nalazimo u Mele, reklo bi se da je dopušteno pomišljati na jedan ili više sadržajno bliskih tekstova koji su poslužili kao vrelo. Plinije i Flor, međutim, svjedoče o tome da to djelo ili djela nisu morali biti stariji od Augustova doba. Već sam spomenuo da se vijesti o raširenosti Liburna Jadranom općenito, odnosno obalom sve do Neretve ne moraju nužno pripisivati izravnom utjecaju nekog starijeg vrela.⁵² Oslanjajući se osobito na vezu Plinija i Flora, sada bih ustvrdio da je takva mogućnost zapravo malo vjerojatna. Presudnim smatram spomen rijeke Arsije/Raše. Poznato je da ovu rijeku ne spominju stariji grčki izvori, uključujući tu i Strabona.⁵³ Štoviše, moguće je da inače začudan izostanak spomena Raše u Ptolemeja valja tumačiti upravo Ptolemejevim oslanjanjem na grčku zemljopisnu predaju koja je Rašu "ignorirala".⁵⁴

Kada se pomnije razmotre spomeni Raše, lako je zaključiti da ta rijeka ulazi u riznicu antičke (književne) toponimije tek nakon što je pod Augustom postala dijelom granice između Italije i Ilirika. Strabon (5, 1, 9; 7, 5, 3), koji spominje ovo pomicanje granice Italije, ne smatra međutim potrebnim kazati išta više od napomene da je granica kod Pole, što je vrlo grubo određenje.

Plinije međutim više puta spominje Rašu i uvijek u kontekstu definiranja granice Italije. Sama po sebi Raša kao da ne zavrjeđuje spomena u djelima kao što je Plinijevo.

Plinije Rašu prvi put spominje donoseći dimenzije Italije (3, 44), najprije udaljenost od Vara do Arsije – što je širina sjeverne Italije (*inter duo maria inferum et superum amnesque Varum atque Arsiam*), potom opseg Italije od Vara do Arsije (3, 44: *universae autem ambitus a Varo ad Arsiam XX XLVIII p. efficit.*). Dalje, u opisu Istre, izrijekom je navedeno da je "sada" Arsija

the time of their expansion into the southern Adriatic in the 6th and 5th centuries BC, came into conflict with local maritime communities that were called Liburnians.⁴²

3. Pliny retained these accounts of the former presence of the Liburnians on the western side of the Adriatic. His sources for this were certainly Roman writers who had recorded the local tradition.⁴³
4. Two recent writers, Pomponius Mela and the scholiast for Nicander's *Theriaca*, cited the tradition concerning the area of the Liburnians reaching the Neretva River, where they bordered the Illyrians. Mela (2, 57), discussing the rivers of Illyricum, stated: *Amnes autem Aeas et Nar et Danuvius qui iam dictus est Hister: sed Aeas secundum Apolloniam, Nar inter Piraeos et Liburnos, per Histros Hister emittitur* ("The rivers are the Aeas [Vijosë, Vojuša – *author's note*] and Nar [almost certainly the Neretva – *author's note*] and the Danuvius [Danube] which is here called the Hister; but the Aeas comes after Apollonia, the Nar comes between the Piraeans and the Liburnians, while the Hister runs through the territory of Histria"). Nothing concrete can be said about the 'Piraeans', except that this was an ethnic group associated with southern Illyria.⁴⁴ This corresponds to what can be read in Nicander's scholia:⁴⁵ *Δρίλων γὰρ ποταμὸς Ἰλλυρίδος καὶ Νάρων, ὃς διαχωρίζει Ἰλλυριοῦς καὶ Λιβύρνους* ("The Drilon is in fact a river in Illyria, and is the Naron, which separates the Illyrians from the Liburnians").⁴⁶ This is entirely similar to Mela's assertion, only here the Neretva is deemed the border between the Liburnians and the Illyrians, but not between the Liburnians and the Piraeans as in Mela. Although it is believed that Nicander took this information from a very ancient work,⁴⁷ the congruity with Mela is certainly striking. There can scarcely be any doubt that the scholiast and Mela used similar sources. However, the antiquity of any potential sources cannot be gauged on the basis of the age of the situations described in connection with any boundary on the Neretva, but rather by the fact that such assessments may well have appeared rather late, and were the result of deliberation and speculation by writers who were attempting to summarize such extensive accounts with grouping of ethnic groups and simplified chronologies (*olim/nunc*). These two statements are intriguing because only they directly attest to the tradition that the Liburnian name denoted all the

52 Čače 2002.

53 Štoviše, dopušteno je pomišljati na to da Rašu nije spominjao ni Artemidor, premda to ostaje samo nagađanje.

54 Ptol. 2, 15. Usporediti Vedaldi lasbez 1994.

42 Čače 2002, esp. pp. 96–97.

43 More details in Zehnacker 1998. Cf. Sallman 1971.

44 Cf. Šašel Kos 2005, p. 411.

45 *Scholia in Nicandri Theriaca cum glossis*, edidit Annunciata Crugnola, Milano – Varese, Istituto editoriale cisalpino, Testi e documenti per lo studio dell' antichità XXXIV, 1971, p. 228, fr. 607.

46 Katičić 1995, p. 258; cf. also Suić 1955, pp. 138–139.

47 Katičić 1995, p. 258.

granica Italije (3, 129: *Mox oppidum Nesactium et nunc finis Italiae fluvius Arsia*). Ponovno je spominje donoseći poblize udaljenost od rijeke Vara na zapadu, preko određenih mjesta, do Arsije na istoku (3, 132: *Latitudo Italiae subter radices earum a Varo per Vada Sabatia, Taurinos, Comum, Brixiam, Veronam, Vicetiam, Opitergium, Aquileiam, Tergeste, Polam, Arsiam DCCXLV colligit*). Arsiju zadnji put spominje donoseći dužinu obale Ilirika (3, 150: *Illyrici latitudo qua maxima est CCCXXV p. colligit, longitudine a flumine Arsia ad flumen Drinium DXXX*). Moglo bi se s velikom sigurnošću zaključiti da su svi ti spomeni povezani s Augustovim pomicanjem granice Italije prema istoku i, najvjerojatnije, s Agripinom kartom i pripadnim komentarima, kako je davno predložio A. Klotz.⁵⁵

Plinijev izvor bi dakle bilo neko djelo, po svemu sudeći rimskog autora, koje je nastalo nakon pomicanja granice na Rašu. To se djelo Pliniju moglo učiniti korisnim ponajprije zbog cjelovitih, a ipak ne preopširnih osvrtu na starije prilike na tlu Ilirika. Posve je moguće da su se tim djelom, izravno ili posredno, također koristili Mela, Flor i Nikandrov sholijast. Na postojanje djela koja su u sažetijem obliku iznosila podatke iz prošlosti, uključujući tu i etiološke predaje, znamenitosti, *mirabilia* i sl., možda ukazuje i citirana natuknica o Liburnima u Stjepana Bizantinca.

5. LIBURNI I PEUCETIJI

Ovdje bih se još posebno osvrnuo na pitanja u vezi s Plinijevim spomenom Peucetija kao dijela Liburna. Vjerujem naime da i izvori koji ponešto kazuju o Peucetijima, mogu do neke mjere potkrijepiti teze za koje se zalažem.

Peucetiji su u većini izvora stanovnici srednjeg dijela Apulije.⁵⁶ U antičkoj književnosti nema pouzdanih znakova da bi postojala još neka etnija istog ili sličnog imena. Uostalom, Plinije se poziva na Kalimaha, slavnog pjesnika 3. stoljeća pr. Kr., za kojeg znamo da je u svom inače izgubljenom spjevu o podrijetlima (*Aetia*) ponešto kazivao i o plemenima i naseljima na Jadranu. Posve je moguće da je štogod kazao i o Peucetijima, jer na to ukazuju pojedini sačuvani odlomci.⁵⁷ Iz Plinijevih riječi ipak nije vidljivo što bi ih moglo povezati s Liburnima jer kontekst spomena u Kalimaha ostaje nepoznat. Tako je otvoren put različitim domišljanjima, među kojima su ipak vrlo zanimljiva ona koja se oslanjaju na drugi fragment sačuvan na papirusu (fr. 107a Pfeiffer) u kojem se iznosi primjer junaštva nekog Rimljanina Gaja koji je ubio peuketijskog zapovjednika u vrijeme opsade Rima.⁵⁸ S tim bi se moralo dovesti u vezu i ono

inhabitants of the littoral down to the Neretva. In this regard, these statements generally correspond to the texts of Pliny and Florus.

- Finally, as commented above, Pliny and Florus conveyed the tradition of the extent of the Liburnians in antiquity, that is, the belief that the general term Liburnian referred to different peoples who were all called Illyrians at the time of the Roman conquests.

It is apparent that these beliefs were echoes of earlier arrangements in the Adriatic, which could be traced in various, lost works. Writers from later times, i.e., from the 1st century BC onward, came upon the vestiges of this knowledge from various sources and different versions. Judging by the works of Nicolaus of Damascus,⁴⁸ then Servius,⁴⁹ Solinus⁵⁰ and Stephanus of Byzantium,⁵¹ and also in texts cited here by Pliny, Florus, Mela and others, it may be that “synthesizing” accounts about the Liburnians and their former might and extent existed in the literature and may have served as a source for later writers. At the same time, individual fragments of information, including references to the Liburnians in Italy or in the far south, persisted as separate scraps that individual writers used when they considered relevant.

Given the state of this tradition, the “reconstruction” of an authentic account in Greek literature is an impossible task. Despite this, it is notable within ancient literature to come across so many references to an earlier tradition that relate to the periphery of the Mediterranean (from the Greek standpoint!) and to such a relatively small nation. This suggests that information on the Liburnians had an important position within the treasury of ancient learning, certainly to the degree that Pliny deemed it necessary to begin his description of Illyricum with the Liburnians themselves.

Based on the similarity between Pliny and Florus, and what can be read in Mela, it is permissible to suggest that one or more substantially similar texts were used as sources. Pliny and Florus, however, testify to the fact that this work or works need not have been older than the Augustan era. I have already mentioned that the account regarding the extent of the Liburnians in the Adriatic in general, i.e., down the coast to the Neretva, does not necessarily need to be attributed to the direct influence of some older source.⁵² Leaning in particular on the link between Pliny and Florus, I would now assert that such a possibility is actually rather unlikely. I consider the mention of the river Arsia/Raša crucial. It is known that

48 Joann. Stob. *Anth.* 4, 2, 25 = Nicol. Damasc., FGrHist IIA, F 103 (str. 384 Jacoby).

49 Servius ad Verg. *Aen.* 1, 243.

50 Solin. *De mir. mund.* 2, 51–52.

51 Stephanus of Byzantium *Ethnika*, s. Liburnoi, FGrHist I, F 93 (p. 20 Jacoby).

52 Čače 2002.

55 Klotz 1906, str. 129–130; Klotz 1931, str. 404–405.

56 Temeljne podatke donose Strabon (6, 3, 1 i 7–8) i Plinije (3, 99 i 102).

57 Poput Call. *Aetia* (107a Pfeiffer) = *Dieg.* 5, 25–32 (1, 110 Pfeiffer).

58 Call. *Aetia* (107a Pfeiffer) = *Dieg.* 5, 25–32 (1, 110 Pfeiffer).

što donosi Klement Aleksandrijac (*Strom.* 4, 8, 56, 3): ἀλλὰ καὶ Πλωστουμος ὁ Ῥωμαῖος ληφθεὶς ὑπὸ Πευκετίωνος οὐχ ὅπως τι τῶν κεκρυμμένων οὐκ ἔδηλωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ πυρός θείας καταπερεῖ χαλκὸν κατέτηκεν ἀτρέπτω πάνυ τῷ παραστηματι. Parafrazirano, Rimljanin Postum, kojeg je zarobio neki Peuketion, ne htijući ništa odati, i ne trepnuvši pustio je da mu ruka izgori.

Nigdje drugdje u inače tako obilnim predajama o ranoj povijesti Rima nema drugih potvrda ovih priča. Otuda i pitanje na koju od epizoda rimske povijesti te predaje upućuju. Mišljenja su podijeljena. G. Colonna smatra da bi to bila inačica predaje, najbolje poznate na temelju pisanja Livija i Dionizija Halikarnašanina, o opsadi Rima koju je vodio etruščanski vladar Porsena. Podvig koji je u Kalimaha pripisan nepoznatom Gaju, u “službenoj” rimskoj predaji pripisan je Horaciju Koklu, dok je ono što Klement Aleksandrijac govori o Postumovu junaštvu pripisano Muciju Skevoli.⁵⁹ Colonna međutim posebno upozorava da je, barem u Kalimaha, riječ o opsadi Rima, što dodatno potkrepljuje mišljenje prema kojem bi se radilo o starim inačicama predaja o Porseninom opsjedanju Rima.⁶⁰ Taj događaj, koliko god njegove povijesne dimenzije i pojedinosti ostajali problematični, svakako pripada vremenu oko 500. g. pr. Kr.

Colonna međutim nastoji objasniti pojavu Peucetija u ovom kontekstu. U nizu radova založio se za povijesnost velikog pohoda padanskih Etruščana na Kumu što ga opisuje Dionizije Halikarnašanin (*Antiquit. Rom.* 7, 3, 1 i drugdje).⁶¹ Godine 524./523. pr. Kr. sjeverni Etruščani, skupa s Umbrima, Daunijcima i “mnogim drugim barbarima” u golemom broju prodiru do Kume, gdje su doživjeli potpuni poraz. Colonna ističe upravo ovu vezu sjevernijih Etruščana i stanovnika talijanske jadranske obale, Umbra i Daunijaca. Smatra stoga prihvatljivim pretpostaviti da je Porsena, gospodar Kluzija i Volsinija, mogao također okupiti i saveznike s Jadrana u svom napadu na Rim.⁶²

Drukčijeg je mišljenja L. Braccesi, koji se zalaže za to da ove vijesti valja tumačiti u kontekstu galskog napada na Rim u ranom 4. st. pr. Kr.⁶³ Braccesi temelji svoje tumačenje na tome da grčka učenost u 4. i 3. st. pr. Kr. ne zna ništa o rimskoj prošlosti prije galskog napada, o kojem su prvi pisali Teopomp (FGrHist 115 F 317), Aristotel (fr. 610 Rose 3) i poslije Heraklid Pontijski (fr. 22 Wehrli 2). Uz ovo i neka druga zapažanja Braccesi ističe vjerojatnost da su u galskom napadu mogli sudjelovati i odredi Picenta, koji bi se, kako smatra, krili pod imenom Peuketija. Naime, Galii koji su napadali Rim došli bi s područja u susjedstvu Picena i Ankone. Napokon, Braccesi smatra da se predaja o Postumu, koja je identična onoj o podvigu Skevole, zapravo može povezati s povijesnim osobama iz *gens Postu-*

this river is not mentioned in older Greek sources, including Strabo.⁵³ Moreover, it is possible that the otherwise puzzling absence of the Raša in Ptolemy's works should indeed be interpreted by the fact that the latter depended on Greek geographic traditions which ‘ignored’ the Raša.⁵⁴

When mention of the Raša is more carefully examined, it is easy to conclude that the river entered the treasury of Classical (literary) toponymy only after it became a part of the border between Italy and Illyria under Augustus. Strabo (5, 1, 9; 7, 5, 3), who mentioned this movement of Italy's border, did not deem it necessary to state anything other than the observation that border was at Pola, which is rather vague.

Pliny, however, mentioned the Raša several times, and always in the context of defining Italy's border. In and of itself, the Raša did not merit mention in works such as Pliny's.

Pliny first mentioned the Raša when detailing the dimensions of Italy (3, 44), initially the distance from the Var to the Arsia – which is the width of northern Italy (*inter duo maria inferum et superum amnesque Varum atque Arsiam*), then the extent of Italy from the Var to the Arsia (3, 44: *universae autem ambitus a Varo ad Arsiam XX XLVIII p. efficit.*). Further, in the description of Istria, he explicitly states that “now” the Arsia is Italy's border (3, 129: *Mox oppidum Nesactium et nunc finis Italiae fluvius Arsia*). He mentions it again when discussing, in detail, the distance from the Var River in the west, via certain settlements, to the Arsia in the east (3, 132: *Latitudo Italiae subter radices earum a Varo per Vada Sabatia, Taurinos, Comum, Brixiam, Veronam, Vicetiam, Opitergium, Aquileiam, Tergeste, Polam, Arsiam DCCXLV colligit*). He mentioned the Arsia one final time when describing the length of the Illyrian coast (3, 150: *Illyrici latitudo qua maxima est CCCXXV p. colligit, longitudine a flumine Arsia ad flumen Drinium DXXX*). It may be concluded with certainty that all of these instances are tied to the eastward movement of Italy's border by Augustus and, most likely, Agrippa's map and the accompanying commentary, as proposed long before by A. Klotz.⁵⁵

Pliny's source would therefore have been the work of a Roman author, and which appeared after the movement of the border to the Raša. This work may have seemed useful to Pliny first and foremost because of comprehensive, but nonetheless not overly extensive references to earlier circumstances in Illyricum. It is entirely possible that this work, either directly or indirectly, was also used by Mela, Florus and Nicander's scholiast. The existence of works that contained data from the past in more concise form, including etiological information, notable details, *mirabilia*, etc., may also be indicated by the

59 Collona 1999, str. 147–153.

60 Collona 1999, str. 147–153.

61 Na primjer Collona 1989 i 1993.

62 Collona 1999, str. 147–153. Usporediti starije: Mazzarino 1966, str. 257 i dalje.

63 Rossignoli, Braccesi 1999, str. 31.

53 Moreover, it is permissible to think that the Raša was not even mentioned by Artemidorus, although this remains within the realm of speculation.

54 Ptol. 2, 15. Cf. Vedaldi lasbez 1994.

55 Klotz 1906, pp. 129–130; Klotz 1931, pp. 404–405.

mia, koje obnašaju čast vojničkih tribuna *consulari potestate* u vrijeme galskog napada, od kojih je Lucije Postum, štoviše, bio kolega slavnog Furija Kamila 381. g. pr. Kr.⁶⁴

Čini mi se da od dvije interpretacije ipak valja dati prednost prvoj. Upozorit ću na dvije okolnosti. Prvo, premda je točno da su tek grčki autori u odmaklom 4. stoljeću donijeli prve detaljnije podatke o Rimu i da je u tome presudnu ulogu imao upravo galski napad na početku istoga stoljeća, to nipošto ne mora značiti da se, posebice do Kalimahova vremena u prvoj polovici 3. st. pr. Kr., nisu u grčkom svijetu već proširile i različite predaje o starijoj rimskoj prošlosti. I samo “udvajanje” dobro poznatih predaja o Koklu i Skevoli prije će biti pokazateljem širenja predaja u starijim razdobljima, to jest prije nego su potpuno prevladale kanonske verzije. S ovim bi se moglo povezati još nešto. Obje legende, i ona o Koklu i ona o Skevoli, kako je uvjerljivo pokazao Dumezil, zapravo su primjeri u Rimu česte historizacije mitskih predaja.⁶⁵ Radi se, jednostavno rečeno, o mitovima čije podrijetlo seže u dubine indoeuropskog zajedništva, a u povijesno vrijeme su povezani s konkretnim osobama i događajima koji imaju utvrđeno mjesto u naraciji i kronologiji rimske povijesti.

Drugo, u pojedinostima je teško prihvatiti sve Braccesijeve argumente, posebice onaj o istovjetnosti Peuketija i Picenta, jer je njihovo povezivanje na zaista klimavim temeljima. U antičkim tekstovima nalazimo samo tri potvrde nekog povezivanja etnika *Picentes* s imenom Peuketija ili, bolje rečeno, imenom koje je slično. U Pseudo-Skilaka (15) spominju se neki Peuketiji (*Πευκετιεῖς*) među ostalim zajednicama Saunita (Samniti). Gotovo sva navedena imena vjerojatno su korumpirana, ali se može razložno pretpostaviti da je riječ o zajednicama Kampanije i susjednog područja. Pretpostavlja se da je spomen ovih etnika inače plod kasnijeg umetanja u izvorni tekst *Peripla*.⁶⁶ Otuda pak i vjerojatnoća da se etnik *Πευκετιεῖς* odnosi na Picente na jugu Kampanije (do rijeke Silara, dan. Sele). Potkrjepu ovakvom tumačenju daje Dionizijeva *Periegeza*, učeni geografski spjev iz 2. st. po. Kr., gdje se spominje “peukentinski Silar” (*Πευκεντίνου Σιλάραιο*, stih 361). Da je rijeka Silar (Sele) tako nazvana po Peukentinima (Pikentima) koji ondje žive, objašnjavaju sholije (uz stih 360) i komentar Eustatija, 358.⁶⁷

Tako dolazimo do pretpostavke da je Kalimah uistinu poznao neke predaje iz starije rimske prošlosti u kojima su neku ulogu morali imati i Peuketiji. U ovoj raspravi je to i najvažnije, jer se dalje smije pretpostavljati i to da je Plinijevo pozivanje na Kalimaha zacijelo pokazateljem nekog Kalimahova teksta u kojem Peuketiji nisu tek uzgredno spomenuti. No Plinijevo pozivanje na Kalimaha postaje zanimljivo i u drukčijoj

cited remarks on the Liburnians by Stephanus of Byzantium.

5. THE LIBURNIANS AND THE PEUCETII

Here I would like to examine a question tied to Pliny’s mention of the Peucetii as a part of the Liburnians. Here, I believe, the sources which say something about the Peucetii may, to a degree, back the hypotheses I am advocating.

The Peucetii are described in most sources as the inhabitants of central Apulia.⁵⁶ No solid indications can be found in Classical literature that would confirm the existence of another ethnic group with the same or a similar name. Pliny, after all, cited Callimachus, the famous poet of the 3rd century BC. In his lost poem about origin myths (*Aetia*), Callimachus said something about the tribes and communities in the Adriatic. It is entirely possible that he had something to say about the Peucetii, and this is suggested by preserved fragments.⁵⁷ However, Pliny’s writing does not indicate what would connect them to the Liburnians because the context of what Callimachus said remains unknown. This opens the way for all manner of conjecture, among which those rooted in another preserved papyrus fragment (fr. 107a Pfeiffer) are interesting. These mention an example of the heroism of a Roman named Gaius who killed a Peucetii commander during the siege of Rome.⁵⁸ This must be related with what Clement of Alexandria wrote (*Strom.* 4, 8, 56, 3): *ἀλλὰ καὶ Πωστουμος ὁ Ῥωμαῖος ληφθεὶς ὑπὸ Πευκετίωνος οὐχ ὅπως τι τῶν κεκρυμμένων οὐκ ἔδηλωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ πυρὸς θεῖς καθαπερὲν χαλκὸν κατέτηκεν ἀτρέπτω πάνυ τῷ παραστηματι*. Paraphrased, the Roman Postumus, who was captured by a certain Peucetion, did not wish to divulge any secrets but instead put his hand into a fire without flinching.

Nowhere else, in the otherwise abundant references about the early history of Rome, is there any confirmation of this story. Hence there is a question concerning which episode in Roman history actually served as the basis of these stories. Opinions are divided. G. Colonna believed that this may have been a variant of a legend best known in the writings of Livy and Dionysius of Halicarnassus and concerning the siege of Rome led by the Etruscan king, Porsenna. The feat Callimachus ascribed to an unknown Gaius was in the “official” Roman account credited to Horatius Cocles, whilst Clement of Alexandria’s description of the heroism of Postumus was ascribed to Mucius Scaevola.⁵⁹ Colonna, however, underscored that, at least in the case of Callimachus, it was a reference to the siege

64 Rossignoli, Braccesi 1999, str. 32.

65 Dumézil 1951. Također Dumézil 1949.

66 Suić 1955, str. 123–124.

67 Müller 1861, str. 125. Opširnije o Pikentinima na tirenskoj obali Antonelli 2002; Antonelli 2003.

56 Fundamental data were provided by Strabo (6, 3, 1 and 7–8) and Pliny (3, 99 and 102).

57 Such as Call. *Aetia* (107a Pfeiffer) = *Dieg.* 5, 25–32 (1, 110 Pfeiffer).

58 Call. *Aetia* (107a Pfeiffer) = *Dieg.* 5, 25–32 (1, 110 Pfeiffer).

59 Colonna 1999, pp. 147–153.

perspektivi. Kada bi se pitalo je li sam Kalimah naznačio povezanost Peuketija s Liburnima, čini mi se vjerojatnijim da nije, premda u to nikako ne možemo biti sigurni. S obzirom na to da Plinije zacijelo Kalimaha citira zato što ga je na to naveo neki od njegovih izvora, ne treba pomišljati na to da je sam Kalimah Peuketije smatrao dijelom Liburna.

Na ovakvo razmišljanje, to jest na ulogu posrednog izvora, ukazuje i poznata predaja o podrijetlu Pedikula, dakle Peuketija.⁶⁸ Plinije nam prenosi predaju (3, 102): *Novem adulescentes totidemque virgines ab Illyriis XII populos genuere. Od devet momaka i isto toliko djevojaka od Ilira nastalo je 12 općina (populi)*. Ta je predaja posve različita od one koju Plinije pripisuje Grcima (3, 99): *Graeci Messapiam a duce appellavere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Sallentino agro*. Zanimljivo je pak da i Strabon tvrdi to isto:

ἀνάγκη δέ, Πευκετίων καὶ Δαυνίων μὴδ' ὅλως λεγομένων ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων πλὴν εἰ τὸ παλαιόν, ἀπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας Ἀπουλίας λεγομένης νυνί, μὴδὲ τοῦς ὄρους ἐπ' ἀκριβὲς λέγεσθαι τῶν ἐθνῶν τούτων: διόπερ οὐδ' ἡμῖν διασχυριστέον περὶ αὐτῶν (6, 3, 8 – kraj).

Budući da se domorodci sami nisu nikada, osim u starini, služili imenima Peuketija i Daunijaca, i budući da se sva ova zemlja danas naziva Apulija, očividno je da nitko ne bi znao točno pokazati granice koje dijele ove narode. Stoga neću ni ja na to trošiti truda.

Ne ulazeći u podrijetlo Plinijevih vijesti, zabilježiti ćemo da je ona o podrijetlu Pedikula samo jedna u nizu drugih koje Plinije donosi o postanku pojedinih etnija Italije. U ovom primjeru, s obzirom da nije riječ o običnoj rodoslovnoj opasci niti je posrijedi kakva naivna etimologizacija ili povezivanje imena po zvučnosti, reklo bi se da je riječ o predaji koja je imala neki korijen kod samih Pedikula. U sklopu poznatih činjenica i hipoteza prema kojima je izvjesno da je na formiranje povijesnih etnija Apulije moralo snažno utjecati doseljavanje s istočne strane Jadrana, ovakve su predaje utoliko zanimljivije. Lako je moguće da su one bile povodom da neki kasniji učeni autor poveže tri izvorno različite stvari: Kalimahove Peuketije, podrijetlo Peuketija/Pedikula iz Ilirika i vijesti o velikoj raširenosti Liburna.

U nastavku prethodnih razmatranja zgodno je pogledati kako na pristup spletu konkretnih pitanja, u ovom slučaju u vezi s Peuketijima, može utjecati pristup Plinijevu tekstu o kojem raspravljamo. U okviru već citiranog priloga Benedetto Rossignoli obrađuje Plinijev spomen Peuketija.⁶⁹ U prilogu dosljedno iznosi da Plinije smješta Peuketije u Liburniju i na tome gradi gotovo sva daljnja tumačenja, posebice ono glavno, to

of Rome, which supports the suggestion that this is related to an older variant of the account of Porsenna's war against Rome.⁶⁰ That event, however remains problematic historically, certainly occurred at around 500 BC.

Colonna attempted to explain the appearance of the Peucetii within this context. In a series of papers, he upheld the historicity of the great march of the Padanian Etruscans on Cumae as described by Dionysius of Halicarnassus (*Antiquit. Rom.* 7, 3, 1 ff.).⁶¹ In 524/523 BC, the northern Etruscans, together with the Umbrians, Dauni and "many other barbarians" in enormous numbers, penetrated to Cumae, where they were then totally defeated. Colonna highlighted precisely this tie between the more northerly Etruscans and the inhabitants of the Italian Adriatic seaboard, the Umbrians and Dauni. He therefore believed it more acceptable to assume that Porsenna, the ruler of Clusium and Volsinii, may have also gathered allies from the Adriatic for his assault on Rome.⁶²

L. Braccesi provides a different opinion and argues that these accounts should be interpreted in the context of the attack of Gauls on Rome in the early 4th century BC.⁶³ Braccesi based his interpretation on the conviction that Greek scholarship in the 4th and 3rd centuries BC knew nothing of the Roman past prior to the attack of Gauls, about which Theopompus (FGrHist 115 F 317), Aristotle (fr. 610 Rose 3) and later Heraclides Ponticus (fr. 22 Wehrli 2) were the first to record. With this and certain other observations, Braccesi stressed the probability that the participants in the attack of Gauls may have included squads of Picentes who, he believed, may have been concealed under the name Peucetii. Essentially, the Gauls who attacked Rome would have come from the territory neighbouring Picene and Ancona. Finally, Braccesi believed that the story about Postumus, which is identical to the feat of Scaevola, may actually be linked to historical persons from *gens* Postumia, who held the post of military tribunes, *consulari potestate*, during the time of the attack of Gauls. One of whom, Lucius Postumus, was also a colleague of the famous *Furius Camillus* in 381 BC.⁶⁴

Of these two interpretations, I would accord greater veracity to the former. I shall point out two factors. Initially, although it is correct to note that Greek writers only began to bring more information on Rome in the later 4th century, due to the attack of Gauls at the beginning of the same century, this did not mean that various accounts of the Roman past had not already spread in the Greek world, particularly by the time of Callimachus in the first half of the 3rd century BC. The

68 Predaje o podrijetlu pojedinih italskih etnija s druge strane Jadrana donosi Katičić 1976.

69 Rossignoli, Braccesi 1999, str. 32.

60 Colonna 1999, pp. 147–153.

61 For example, Colonna 1989 and 1993.

62 Colonna 1999, pp. 147–153. Cf. older sources: Mazzarino 1966, p. 257 ff.

63 Rossignoli, Braccesi 1999, p. 31.

64 Rossignoli, Braccesi 1999, p. 32.

jest da je ime Peuketija na Jadranu, točnije u Liburniji, pa prema tome blizu Istre i navodnog jadranskog odvirka Istra-Dunava, analogno pojavi otoka Peuke i Peukina na pontskom ušću Istra. To međutim nikako ne stoji, jer Plinije uopće ne tvrdi da su Peuketiji stanovnici Liburnije, već samo to da su se smatrali dijelom Liburna, kao i Bulini ili Enhelejci, etnije očividno izvan okvira Liburnije koju u kritičnom stavku Plinije uostalom i ne spominje. Zamećući raspravu od ovako pogrešnih premisa, sve što dalje izvodi autorica u spomenutom prilogu ostaje uvelike neutemeljeno i ovdje, uostalom, irelevantno.

Dodajmo još nešto. Prema ovome, Plinijeva napomena da Peuketije tako naziva Kalimah ima smisla. Sam Plinije, kako je gore već navedeno, kaže (3, 99): *Graeci Messapiam a duce appellavere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Sallentino agro*. Možemo to shvatiti kao aluziju na problem imenovanja apulskih etnija koje Grci trajno nazivaju imenima koja su zatekli, eventualno ih pak prilagodili ili im nadjenuli neka nova prilikom prvih kontakata s pokrajinom. Drugim riječima, Plinije i u kontekstu vijesti o nekadašnjoj raširenosti Liburna smatra potrebnim spomenuti da Kalimah upotrebljava etnik *Peucetii*, za narod kojem to nije “pravo” ime (podrazumijeva se da ih valja zvati *Poediculi*: 3, 102).

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U nastavku bih pokušao naznačiti smjerove daljnjih razmatranja na temelju prethodnih teza.

Plinijev početak opisa Ilirika, znatno različit od uvodnih stavaka za prethodne cjeline, ipak se, stilom i naslućenim postupkom kojim je načinjen, posve uklapa u Plinijev “enciklopedijski” način izlaganja. Ne raspoložujući ujednačenim izvorima za sve dijelove cjeline koju kani prikazati, ali i zbog očevidnog naknadnog preuređenja u vezi s “premještanjem” Istre u sklop Italije, Plinije se odlučio za svoj uobičajeni sažet način izlaganja. Pri tome je, ipak, smatrao umjesnim upozoriti na razliku koja postoji između stanja u starini (raširenost liburnskog imena) i onoga njemu suvremenog (*Illyricum*).

U ovom kontekstu valja stoga vrednovati i podatak o protezanju liburnskog naroda od Raše do Krke. Takva bi tvrdnja mogla biti rezultat nekog poopćavanja ili pojednostavnjivanja učenog autora koji je spominjao negdašnje i “današnje” protezanje Liburna. Poznato je da Strabon, slijedeći, pretpostavlja se, Artemidora, nakon Histra spominje obalu koja pripada Japodima, pa tek potom liburnsku obalu.⁷⁰ I sam Plinije, govoreći o protezanju obale u nastavku Histrije, spominje da ima autora koji pridaju Japudiji dio obale Flanatičkog zaljeva u dužini od 130 milja, nakon čega slijedi Liburnija u dužini od 150 milja (3, 129). Barem za japodski dio obale reklo bi se da Plinijevi izvori

mere “doubling” of the well-known stories about Cocles and Scaevola is more likely an indicator of the spread of tradition during earlier periods, and prior to being replaced by the canonical version of events. Something else may also be tied to this. Both legends, about Cocles and Scaevola, as demonstrated by Dumézil, are actually examples of the frequent historicization of mythical tradition in Rome.⁶⁵ These are, simply, myths with deep Indo-European origins, and in historical times they were tied to specific persons and events that had an established place in the narration and chronology of Roman history.

Second, it is difficult to accept all of Braccisi’s arguments in detail, particularly his identification of the Peucetii as the Picentes, which rests on shaky foundations. In Classical texts there are only three instances of a link between the ethnic group Picentes and the name Peucetii or, more correctly, a name that is similar. In Pseudo-Scylax (15), Peucetii (Πευκετιεῖς) are mentioned among other communities of Saunites (Sannites). Almost all of the names mentioned were probably corrupted, but it may be assumed that these were communities in Campania and neighbouring regions. It is assumed that the mention of these ethnic groups was otherwise the result of later insertions into the original text of the *Periplus*.⁶⁶ Hence the probability that the ethnic name Πευκετιεῖς refers to the Picente in southern Campania (to the Silarus River, today the Sele). Support for this interpretation is provided by the *Periegesis* of Dionysius, a learned geographic text in verse from the 2nd century BC, wherein there is mention of the “Peucetii Silarus” (Πευκεντίου Σιλάρου, verse 361). That the river Silarus (Sele) was named after the Peucetii (Picentes) who lived there was explained by the scholia (accompanying verse 360) and commentary by Eustathius.⁶⁷

We therefore come to the hypothesis that Callimachus was truly aware of certain information from the older Roman past in which some role had to be played by the Peucetii as well. This is, in fact, the most important point, because one may further assume that Pliny’s knowledge of Callimachus suggests a text by Callimachus in which the Peucetii were not simply mentioned in passing. Pliny’s citation of Callimachus becomes interesting from another position. It seems unlikely to me that Callimachus himself specified a link between the Peucetii and the Liburnians, although we cannot be entirely certain. Given that Pliny certainly cited Callimachus, because he was prompted to do so by one of his sources, one should not believe that Callimachus himself considered the Peucetii a part of the Liburnians.

65 Dumézil 1951. Also Dumézil 1949.

66 Suić 1955, pp. 123–124.

67 Müller 1861, p. 125. More on the Picentes on the Tyrrhenian coast in Antonelli 2002; Antonelli 2003.

70 Strab. 7, 5, 4.

vjerojatno slijede isti izvor kojeg se drži i Strabon: njegovih 1000 stadija uistinu je približno 130 MP (130 MP = 1040 stadija).⁷¹

No, s koliko izvora Plinije uopće raspolaže kad se bavi prikazom sjevernog dijela istočnoga Jadrana? Sudeći prema navodima u opisu Istre (3, 129), izvora koji su pružali neke obavijesti bilo je više. Slijedeći ono što Plinije iznosi, ondje nalazimo:

- (A) Nakon Istre dolazi Liburnija s Flanatičkim zaljevom, u dužini od 225 MP (*item adhaerentis Liburniae et Flanatici sinus alii CCXXV*);
- (B) Nakon Istre dolazi naprosto Liburnija, u dužini od 180 MP (*alii Liburniae CLXXX*);
- (C) Nakon Istre dolazi Flanatički zaljev na koji izlazi Japudija u dužini od 130 MP, potom pak Liburnija u dužini od 150 MP (*Nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere a tergo Histriae CXXX, dein Liburniam CL fecere*).

Ne ulazeći u analizu ovih navoda, naprosto ćemo istaknuti činjenicu da je bilo više djela različitih autora koji su smatrali da Liburnija graniči s Istrom, a sva su ta djela očividno morala nastati u razmjerno kratkom vremenu od posljednjih desetljeća 1. st. pr. Kr. do prvih desetljeća po. Kr. Zacijelo nije nevažno ni to da opisujući položaj Italije i područja koja ona obuhvaća ili s kojima graniči, Plinije opet nakon Histra navodi Liburne, dok se čini da su Japodi doduše također na rubu Italije, ali ne na primorju, nego negdje u zaleđu.⁷² Iz svega toga slijedi prilično relevantan zaključak.

S jedne strane, poznato je naime da se u natpisima, ali i u nekim književnim vrelima te u Ptolemeja javlja pojam Liburnije koji je bitno šireg opsega od "etničke" Liburnije.⁷³ Čini se da je na sjeverozapadu provincije Dalmacije tijekom principata trajao proces širenja "liburnskog identiteta". Ime Liburna i Liburnije proširilo se na skardonitanski konvent, a zatim i na još širi dio sjeverozapada provincije – kao što se vidi u Ptolemeja.⁷⁴ Naslućuje se da je u tome imala udjela i rimska vlast, koja je iz nekih razloga imala potrebu, trajno ili privremeno, formirati posebna šira okružja koja su u nekim aspektima bila izdvojena od ostatka provincije. No čini se da je u podlozi svega prihvatanje liburnskog imena, koje je ponajprije potisnulo japodsko. Zacijelo je poticaj takvoj promjeni bio u činjenici što je liburnski dio područja bio bogatiji, "razvijeniji", a samo liburnsko ime općenito poznato. Vjerojatno je i municipalnim elitama izvan "stare" Liburnije više odgovaralo da se predstavljaju kao "Liburni".

No sve je to moralo uzeti maha nakon vremena koje nam je ovdje važno. Ta pojava ne objašnjava ono što donose izvori citirani u Plinija. Vjerojatno bi trebalo potražiti odgovor poblje

The well-known tradition regarding the origin of the Poediculi, or Peucetii, also suggests the role of an indirect source.⁶⁸ Pliny conveyed this information (3, 102): *Novem adulescentes totidemque virgines ab Illyriis XII populos genuere*. ("Nine youths and as many maidens, natives of Illyria, became the parents of 12 nations [*populi*].") This account was entirely different from that which Pliny ascribed to the Greeks (3, 99): *Graeci Messapiam a duce appellavere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Sallentino agro*. It is interesting that Strabo also made the same claim:

ἀνάγκη δέ, Πευκετίων καὶ Δαυνίων μὴδ' ὄλως λεγομένων ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων πλὴν εἰ τὸ παλαιόν, ἀπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας Ἀπουλίας λεγομένης νυνί, μὴδὲ τοὺς ὄρους ἐπ' ἀκριβὲς λέγεσθαι τῶν ἐθνῶν τούτων: διόπερ οὐδ' ἡμῖν δισχυριστέον περὶ αὐτῶν (6, 3, 8 – end).

Since the indigenous groups themselves never – except in the ancient past – used the names Peucetii and Dauni, and this territory is today called Apulia, it is apparent that nobody knew exactly where to draw the boundaries that separated these peoples. I shall therefore not expend any further effort discussing this matter.

Without delving into the origin of Pliny's reports, we shall see that the tradition concerning the origin of the Poediculi is only one in a series that Pliny cites on the origin of individual ethnic groups in Italy. In this example, which does not involve ordinary genealogical observation nor any naive etymologization or linking of names based on homonymy, it may be said that they had some roots among the Poediculi themselves. Given what we believe we know or hypothesize about the formation of historical ethnic groups in Apulia, this had to be significantly impacted by migration from the eastern Adriatic, then such traditions become all the more intriguing. It is quite likely that they prompted an educated writer to link three different things: the Peucetii of Callimachus, the origin of the Peucetii/Poediculi from Illyricum and the account of the vast extent of the Liburnians.

In line with the preceding discussion, it would be novel to see how such an approach, applied to the Peucetii, might influence our understanding of the text by Pliny considered here. Within the framework of the paper by Benedetta Rossignoli which considers Pliny's mention of the Peucetii,⁶⁹ she consistently states that Pliny placed the Peucetii in Liburnia and virtually all further interpretations follow from that basis. Specifically, that the name Peucetii was found on the Adriatic, that is, in Liburnia and thus near Istria and the alleged Adriatic branch of the Ister/Danube, and therefore analogous to the

71 Strab. 7, 5, 3-5.

72 Plin. *Nat. Hist.* 3, 18.

73 Ptol. 2, 15-16.

74 Ptol. 2, 15-16.

68 Tales of the origins of individual Italic ethnic groups on the other side of the Adriatic were recounted by Katičić 1976.

69 Rossignoli, Braccesi 1999, str. 32.

razmotrivši pitanje pripadnosti zajednica na kvarnerskim otocima i u istočnoj Istri.

Kao što je poznato, na ovim prostorima stariji grčki izvori bilježe postojanje “plemena” kao što su Mentori, Ismeni, Siopiji i dr.⁷⁵ Ako ih spominju kasnija vrela, to je samo zato što slijede navode starijih autora, poput Pseudo-Skimna.⁷⁶ I sam Plinije spominje primjerice Mentore u kontekstu podsjećanja na davninu.⁷⁷ Posve je izvjesno da su u vrijeme rimskog prodiranja ovdje prisutna tri etniciteta: histarski, japodski i liburnski. Kako je došlo do toga ostaje nepoznato; možemo tek napomenuti da, povijesno gledajući, opće okolnosti pogoduju stvaranju većih cjelina, koje, kao u navedenim primjerima, mogu imati neku stariju etničku jezgru i s njom povezanu tradiciju, a u razdoblju koje neposredno prethodi ili je suvremeno rimskoj ekspanziji ostvaruju i određeni stupanj političke povezanosti. Gledajući na to iz perspektive pojedinih lokalnih zajednica (*civitates, oppida,...*), uzevši u obzir da je riječ o prosječno malim jedinicama, uklapanje u šire cjeline svakako pruža više sigurnosti i pogoduje povećanoj potrebi za lokalnom, regionalnom ili još širom razmjenom dobara.

S tim na umu, Plinijev važan zemljopisni izvor s kraja republikanskog doba očevitno je ne samo spominjao Japudiju kao oblast koja izlazi na more, nego je bilježio i njezinu granicu (očevitno s Liburnijom) na rijeci Telaviju.⁷⁸ Potpuno je dakle jasno da Plinije nije oskudijevao podacima o prostornim odnosima širega kvarnerskog područja. Čini se da je naprosto riječ o slučaju kada Plinije, suočen s proturječnim vijestima o predmetu koji mu se ne čini pretjerano važnim, premošćuje teškoću tako što citira mišljenja i prosudbe koja je u svojim izvorima našao. Na nesreću, o tim izvorima znamo malo ili upravo ništa, pa je doista teško ulaziti u dublju analizu podataka koje Plinije iznosi. Tek se naslućuje da u Plinija procijenjena dužina japodske obale od 130 MP približno odgovara onoj koju nam prenosi Strabon (1000 stadija; 130 MP = 1040 stadija).⁷⁹ No odmah valja dodati da Plinije s ovim povezuje i procjenu dužine liburnske obale od 150 MP (= 1200 stadija), što je premalo u odnosu na Strabonove mjere (1500 stadija). Moglo bi se pomišljati i na pogreške u rukopisnoj predaji, ali time dolazimo na krajnje sklisko tlo. Možemo tek pretpostaviti da neki Plinijev izvor prenosi podatke koji su izvedeni, kao i Strabonovi, iz Artemidorova djela.⁸⁰ Artemidor je uistinu naveden kao jedan od autoriteta koje Plinije koristi u 3. knjizi, ali nam to u ovom konkretnom

appearance of the islands of Peuka and Peukina on the Pontic estuary of the Ister. This, however, does not stand up to scrutiny. Pliny did not assert that the Peucetii were inhabitants of Liburnia. He states that they were considered a part of the Liburnian people, like the Bulini or Encheleae; ethnic groups obviously outside of the boundaries of Liburnia which Pliny did not even mention in the critical passage. By basing her argument on such an erroneous premise, everything else the author sets forth in that paper remains largely unfounded and irrelevant to the issues discussed here.

Following this, Pliny's observation that the Peucetii were 'so called' by Callimachus consequently makes sense. Pliny himself said (3, 99): *Graeci Messapiam a duce appellavere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Sallentino agro*. We may see this as an allusion to the problem of naming the Apulian ethnic groups following the Greeks; who used the names they came upon, possibly adapting them or allocating new names following initial contact within the province. In other words, even in the context of reports on the former range of the Liburnians, Pliny deemed it necessary to mention that Callimachus used the ethnic name *Peucetii* to refer to a people for whom this was not the “real” name (implying that they should be called *Poediculi*: 3, 102).

6. CONCLUDING CONSIDERATIONS

Below I shall endeavour to provide some guidelines for further considerations based on the arguments provided within this paper.

The beginning of Pliny's description of Illyricum differed considerably from the introductory passages for the preceding sections. Nevertheless, this clearly fits into Pliny's “encyclopaedic” method of exposition in terms of style and perceived technique. Not having at his disposal uniform sources for parts of the area he intended to describe, and with respect of the obvious revision regarding the “transfer” of Istria into Italy, Pliny opted for his standard concise manner of presentation. He still deemed it apposite to emphasise the difference that existed between the situation in the distant past (the larger extent of the name Liburnian) and the contemporary situation (*Illyricum*).

Information on the extent of the Liburnian people from the Raša to the Krka should also be considered in this context. Such claims may have been the result of a generalization or simplification by a learned writer who had mentioned the former and “present” extent of the Liburnians. It is known that Strabo, following – one may assume – Artemidorus, mentioned after Histria the coast belonging to the Iapydes and only then the Liburnian coast.⁷⁰ Pliny himself, when speaking of the length of the coast after Histria, mentioned that there were writers

75 Hekatej = FGrHist fr. 91-96; Pseud.-Arist. *De mirab. auscult.* 111; Apol. Rhod. *Argonaut.* 4, 550-551; Pseud. Scyl. *Peripl.* 21. Čače 1988, str. 80-81.

76 Pseud. Scymn. *Perieg.* 394.

77 Plin. *Nat. hist.* 3, 139.

78 Plin. *Nat. hist.* 3, 140; usporediti Ptol. 2, 16, 2.

79 Strab. 7, 5, 4.

80 Detaljnije u: Baladić 1989.

70 Strab. 7, 5, 4.

primjeru nije od pomoći.⁸¹

Samu japodsku prisutnost na dijelu obale ne treba dovoditi u sumnju. Pretpostavljeni Strabonov izvor, Artemidor, bilježi podatke koji ne mogu biti mlađi od posljednjih desetljeća 2. st. pr. Kr. Upravo u to vrijeme, 129. g. pr. Kr., događa se ratovanje Sempronija Tuditana s Japodima (vjerojatnije: s nekim njihovim dijelom). O pojedinostima ratovanja, kao ni o posljedicama sačuvani izvori ne donose konkretnih podataka.⁸² To ostavlja mjesta za domišljanja i svakoake pretpostavke, kojih se bolje kloniti. Samo ću spomenuti mogućnost da su Japodi prethodnih godina mogli zauzeti i područja koja im ranije nisu pripadala, a Rimljani, želeći ih oslabiti i ujedno steći zahvalnost i potporu njihovih susjeda, ta područja vraćaju prvotnim cjelinama.

Kako god bilo, Japodi su svakako držali komad primorja. Kada pak Plinije spominje granicu Japudije na Telaviju, on samo prenosi vijest svojeg izvora s kraja Republike. Prema tome bi u sklopu kasnorepublikanskog rimskog Ilirika morala postojati oblast zvana Japudija, koja je izlazila na more, s južnom granicom na Telaviju – po svemu oko Žrnovnice, južno od Lopsike (Sv. Juraj kod Senja).⁸³ To ne bi trebalo dovoditi u pitanje. Ono što ostaje upitno, jest pripadnost istarske zone *istočno* od Raše.

Načelno, kada pokušavamo rekonstruirati slabo poznate teritorijalne odnose, svjesno ili ne, nastojimo svaku oblast ocrtati tako da ona posjeduje cjelovitost kopnenog područja. U takvu se postupku, razumljivo, Japudija i Liburnija na obalama Kvarnera uzajamno isključuju: područje od Raše do Telavija može pripadati ili samo Japudiji ili samo Liburniji.

Pristupamo li pak izvorima bez preduvjerenja, zapravo bismo trebali uzeti u obzir najmanje dvije okolnosti. Prvo, doista ne znamo ništa o tome nisu li *političke* granice u ovoj zoni izgledale podosta drukčije u vrijeme kada je Histrija bila potpuno ili donekle neovisna, to jest prije pada Nezakcija 177. g. pr. Kr. Posve je moguće da su se lokalni odnosi počeli naglo mijenjati eliminacijom histarskog žarišta.

Drugo, donekle možda i u vezi s prethodnim, jest mogućnost da je pojas istočno od Raše neko vrijeme bio pod japodskom dominacijom, ali da je kasnije, dijelom i zbog etničke povezanosti s Liburnima na kvarnerskim otocima i u sjevernoj Dalmaciji, pridružen Liburniji – sve u sklopu rimske vrhovne vlasti. U krajnjoj liniji, upravo je postojanje ove liburnske *enklave* na istoku poluotoka moglo biti u ishodištu dilema, odnosno proturječja s kojima se suočio Plinije prikupljajući gradivo za svoj opis primorskog Ilirika.

Za sada je i dalje jedina čvršća podloga za raspravu domaća antroponimija na tlu Alvone, Flanone i kvarnerskih otoka. Na njihovu povezanost s domaćom antroponimijom sjeverne

who added a part of the coast of the Flanatic Gulf to Iapydia (a distance of 130 miles), followed by Liburnia, over 150 miles (3, 129). For the Iapydic part of the coast, it may be said that Pliny's sources probably used the same source accessed by Strabo: his 1000 stadia are in fact roughly 130 MP (130 MP = 1040 stadia).⁷¹

However, how many sources did Pliny have at his disposal when dealing with the description of the northern section of the eastern Adriatic? Based on the statements made in the description of Istria (3, 129), there were several sources that provided some information. Following Pliny, we find:

(A) Liburnia with the Flanatic Gulf comes after Istria, ran over 225 MP (*item adhaerentis Liburniae et Flanatici sinus alii CCXXV*);

(B) Istria is followed by Liburnia, running for 180 MP (*alii Liburniae CLXXX*);

(C) Istria is followed by the Flanatic Gulf, to which Iapydia extends for 130 MP, followed by Liburnia for 150 MP (*Nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere a tergo Histriae CXXX, dein Liburniam CL fecere*).

I shall not engage in an analysis of these statements; I shall simply point out the fact that there were works by different writers who believed that Liburnia bordered Istria, and all of these works obviously had to have appeared in the relatively brief period from the final decades of the 1st century BC to the first decades AD. Another, not insignificant, point is that when describing Italy's location, the territories and borders, Pliny again mentioned Liburnia after Histria. While it would appear that the Iapydes were certainly at Italy's periphery, they were not in the littoral but rather situated in the hinterland.⁷² A somewhat germane conclusion ensues from this.

On the one hand, it is known from inscriptions but also literary sources including the work of Ptolemy, that the term Liburnia applies far wider than "ethnic" Liburnia.⁷³ It would appear that the process of dispersal of the "Liburnian identity" was ongoing in the north-western part of the province of Dalmatia during the Principate. The names Liburnian and Liburnia spread to the Scardona *conventus*, and then to a wider part of the province's northwest – as can be seen in Ptolemy.⁷⁴ One may perceive some active role by the Roman authorities in this. For some reason they may have had a permanent or passing need to form a separate, broader milieu that was separate from the remainder of the province. But underpinning this was an acceptance of the Liburnian name, which had displaced that of the Iapydes. The impetus for such a change rested on the fact that the Liburnian part of the territory was richer, "better developed" and the Liburnian name was generally better

81 Plin. *Nat. hist.* 1, 3.

82 App. *Ill.* 10.; Liv. *Per.* 59.

83 Čače 1988.

71 Strab. 7, 5, 3-5.

72 Plin. *Nat. Hist.* 3, 18.

73 Ptol. 2, 15-16.

74 Ptol. 2, 15-16.

Dalmacije ukazali su svi autori, počevši od Rendića-Miočevića.⁸⁴ Na srodnost je posebno ukazao Katičić, koji je smatrao da domaća antroponimija pojasa od Raše do Krke predstavlja jedinstveno imensko područje.⁸⁵ Svakako ima posebnu težinu noviji rad A. Kurilić, jer je autorica temeljito preispitala natpisnu građu i uključila potvrde koje su previđene ili neobjavljene, odnosno zabilježene na novopronađenim natpisima.⁸⁶ Iz podataka koje donosi, Katičićev zaključak da kvarnerski areal tvori neku vrstu imenskog *potpodručja*, dobiva daljnje potkrijepe,⁸⁷ kao i opći sud da sve zajedno tvori jedinstveno imensko područje. Elementi zajedništva su neke imenske osnove, ali i karakteristični tvorbeni elementi te podudarnosti u domorođackoj imenskoj formuli.

Šire sjevernojadransko područje pripada mahom sjevernojadranskoj imenskoj oblasti. Naslućuje se, štoviše, da bi čitavo područje uokolo sjevernijeg dijela Jadrana pretežnim dijelom moglo biti i jezično povezano. Za sada je najizglednija hipoteza da je riječ o nizu srodnih jezika/dijalekata koji se protežu od Veneta do Liburnije. Ta povezanost je svakako nastala kao rezultat procesa u daljoj prošlosti areala, u koju je teško proknuti. Uostalom, nije nimalo zahvalna zadaća ni nastojanje da se povijesno protumači prostorni diskontinuitet između Venetije i Histrije te ovdje spominjani diskontinuitet na kopnu između Istre i južne Liburnije. Ostaje tek naslućivanje da bi sjevernojadranska imenska oblast mogla biti odraz starijega jezičnog stanja, koje se s vremenom mijenjalo zbog prodora iz susjednih oblasti.

Za naš problem bi sve to moglo imati određena značenja. Pretpostavimo li naime da su se u istočnoj Istri i na kvarnerskim otocima održale zajednice koje su jezično i kulturno bile razmjerno bliske Histriji i (južnoj) Liburniji, dopušteno je pretpostavljati da su one, našavši se pod rastućim utjecajem, a potom i pod vrhovnom vlašću Rimljana, našle oslonca upravo u Liburnima na jugu. Je li tomu kumovala neka ranija povezanost, naprosto ne znamo. Kako god bilo, čini mi se vjerojatnim da su se ove zajednice mogle identificirati kao *liburnske*.

Takav identitet odgovarao je zajednicama koje, kao ni Liburni na jugu, ne samo da nisu prethodno ulazile u sukobe s Rimljanima, već su, štoviše, upravo kao i južni Liburni, bile životno zainteresirane za održanje dobrih odnosa s Rimljanima. Osim na rastući broj pokazatelja snažnog uzleta prekomorske razmjene u 3. - 1. st. pr. Kr., zacijelo nije suvišno ukazati i na svjedočanstva inače tako oskudnih vijesti iz književnih vrela. Zacijelo naime nije slučajno da u poznatom fragmentu iz Artemidorove geografije nalazimo dokaz da je Kvarnerski zaljev već u 2. st. pr. Kr. nosio ime po Flanoni, koja je ondje zabilježena i

known. Perhaps it even suited the municipal elites outside “old” Liburnia to represent themselves as “Liburnians.”

But all of this must have taken root after the time that is considered here. This phenomenon does not explain what was contained in the sources cited by Pliny. The answer should probably follow consideration of the affiliation of the communities on the Kvarner islands and eastern Istria.

It is well known that older Greek sources recorded the existence of “tribes” in these territories including the Mentores, Ismeni, Syopii and others.⁷⁵ If mentioned in later sources, this was only because they were following the writings of older writers, such as Pseudo-Scymnus.⁷⁶ In recalling the ancient past Pliny himself mentioned, for example, the Mentores.⁷⁷ It is certain that, during the time of the Roman incursions, three ethnicities were recorded: Histrian, Iapyde and Liburnian. How this came about is unknown; I may only note that, from the historical perspective, the circumstances suited the creation of larger units which, as in the examples mentioned, may have had an older ethnic core and associated traditions. In the period immediately preceding Roman expansion, or perhaps contemporary to that process, they attained a certain degree of political consolidation. Looking at this from the perspective of local communities (*civitates, oppida,...*), which were generally smaller units, the opportunity to join a larger group offered greater security and was conducive to the greater need for local, regional or even the wider exchange of goods.

With this in mind, Pliny’s vital geographic source from the end of the Republican era obviously mentioned not only Iapydia as a district that had an outlet to the sea, but also recorded its border (obviously with Liburnia) on the river Telavium.⁷⁸ It is therefore clear that Pliny had no shortage of data on the spatial extent of the wider Kvarner zone. It simply seems that when Pliny was confronted with contradictory accounts on a matter that did not appear terribly important to him, he overcame this contradiction by citing the views and judgments that he found in his sources. Unfortunately, we know little or nothing about these sources, so it is truly difficult to conduct a deeper analysis of the data provided by Pliny. All that one may discern is that Pliny’s estimated length of the Iapyde coast of 130 MP roughly corresponds to that which is reported by Strabo (1000 stadia; 130 MP = 1040 stadia).⁷⁹ Following that it is worthwhile to add that Pliny also tied to this the 150 MP (= 1200 stadia) length of the Liburnian coast, which is short in comparison to Strabo’s measurement (1500 stadia). One may consider the errors in the written tradition,

84 Rendić-Miočević 1955.

85 Katičić 1964; Katičić 1963; Katičić 1976.

86 Kurilić 2002.

87 Katičić 1964, 24-25; Katičić 1976, str. 179.

75 Hecataeus = FGrHist fr. 91-96; Pseud.-Arist. *De mirab. auscult.* 111; Apol. Rhod. *Argonaut.* 4, 550-551; Pseud. Scyl. *Peripl.* 21. Čače 1988, pp. 80-81.

76 Pseud. Scymn. *Perieg.* 394.

77 Plin. *Nat. hist.* 3, 139.

78 Plin. *Nat. hist.* 3, 140; cf. Ptol. 2, 16, 2.

79 Strab. 7, 5, 4.

kao luka.⁸⁸ S druge strane, zacijelo je i spomen Skardone, grada i luke na Krki, u Strabona također preuzet od Artemidora, autora koji je i inače posebno bilježio znatnije obalne emporije.⁸⁹

Tako naslućujemo neke aspekte stvarnosti koja se artikulira pod okriljem rimske dominacije i predstavlja nedvojbeno prvi korak u dugotrajnom općem procesu koji se, makar i ne sasvim opravdano, naziva romanizacijom. U toj ranoj etapi, dok je penetracija rimskih (italskih) poslovnih elemenata tek u začetku, ne postoje uvjeti za *emancipaciju* gradskih općina kao što će se to događati nakon učvršćenja rimske vlasti. Pojedinačno skromnih potencijala i male populacije, takve zajednice nužno trebaju širi oslonac, a taj oslonac im pruža upravo liburnski identitet.

Naposljetku, tu valja pretpostaviti i izravniji rimski utjecaj. Rimski gospodarski interesi ostvarivali su se ponajprije iz Akvileje i preko nje. Danas se naslućuju dva relevantna momenta. Koliko je Akvileja mogla biti zainteresirana za veze s lokalnim emporijima preko kojih se odvijala razmjena kontinenta s prekomorjem, toliko je morao i rasti interes Akvileje za prohodnošću i sigurnošću istočnojadranske rute duge plovidbe. U tom je kontekstu uspostava Liburnije kao *saveza* općina mogla samo pogodovati rimskim interesima. Za razliku od drugih dijelova istočnojadranske obale, Liburnija je sve do druge polovice 1. st. pr. Kr. morala održavati razmjerno autonomne kanale i modalitete prekomorske trgovine i razmjene sa zaleđem. Dok je rimska penetracija od Salone dalje prema jugu očividno povezana s infiltracijom rimsko-italskog elementa koji je nekako u Cezarovo vrijeme počeo preuzimati vodeću ulogu u svim važnijim emporijima, u Liburniji se stvari odvijaju nešto drukčije. Čini se da su u istom razdoblju Rimljani u većoj mjeri uvažavali domaće strukture, što je proizvelo neku vrstu *simbioze* i vrlo specifične vidove romanizacije.

but then we arrive at a rather slippery slope. We may only assume that one of Pliny's sources contained the data he cites, as did the works of Strabo and Artemidorus.⁸⁰ Artemidorus was actually cited as one of the authorities that Pliny used in the third book, but that does not help in this instance.⁸¹

The presence of the lapydes on a part of the coast need not be doubted. Strabo's assumed source, Artemidorus, recorded information that could not have been more recent than the final decades of the 2nd century BC. It was precisely during this time, 129 BC, that Sempronius Tuditanus waged war against the lapydes (or more likely with one part of them). Surviving sources do not contain any data on the details of this war nor its consequences.⁸² This leaves room for all manner of hypotheses, most of which are better avoided. I shall only note the possibility that the lapydes of preceding years may have occupied territories that did not belong to them, and the Romans, wanting to weaken them and to secure the gratitude and support of their neighbours, returned these territories to their initial status.

However, the lapydes certainly held a portion of the littoral. When Pliny mentioned the border of lapydia at the Telavium, he was only conveying the account contained in his source from the end of the Republic. Thus, a district called lapydia had to have existed as a part of the late Republican Roman Illyricum, which had an outlet to the sea, with the southern border at the Telavium – by all indications around Žrnovnica, south of Lopsica (Sveti Juraj at Senj).⁸³ This should not be questioned. What remain uncertain is the context of the Istrian zone *east* of the Raša.

Generally, when we attempt to reconstruct poorly known territorial relationships, we try, consciously or not, to delineate every district so that they have territorial integrity. In such a situation, lapydia and Liburnia on the shores of Kvarner understandably exclude each other: the territory from the Raša to the Telavium may belong to either lapydia or Liburnia.

If we approach the sources without preconceptions, we should take into consideration at least two other circumstances. First, we do not know whether the political borders in this zone were different at the time when Histria was entirely or partially independent, i.e., prior to the fall of Nesactium in 177 BC. It is entirely possible that local relations began to alter drastically after the removal of the Histrian centre.

Secondly and, to some extent, linked to the preceding point, is the possibility that the area east of the Raša was under lapyde domination for a time. Only later, perhaps partially as a result of the ethnic ties to the Liburnians on the Kvarner

88 Artem. 4, 10, 357.

89 Čače 2012, str. 19.

80 More details in: Baladié 1989.

81 Plin. *Nat. hist.* 1, 3.

82 App. *Ill.* 10.; Liv. *Per.* 59.

83 Čače 1988.

islands and in northern Dalmatia, this area merged with Liburnia – all under the aegis of Roman supreme authority. Ultimately, it is precisely the existence of this Liburnian *enclave* on the eastern side of the peninsula that may have been the source of the dilemma, i.e., the contradictions encountered by Pliny when gathering materials for his description of coastal Illyricum.

Such a situation underpins the discussion of domestic anthroponymy in the territory of Alvona, Flanona and the Kvarner islands, and the ties to domestic anthroponymy of northern Dalmatia as pointed out by all scholars, beginning with Rendić-Miočević.⁸⁴ The similarity was specifically emphasized by Katičić, who believed that the local anthroponymy of the belt from the Raša to the Krka constituted a territory under a common name.⁸⁵ A more recent paper by A. Kurilić has particular significance because she thoroughly examined the epigraphic sources and incorporated links that were overlooked, unpublished, or recorded in newly discovered inscriptions.⁸⁶ Based on the data that she provided, Katičić's conclusion that the Kvarner area is a named *sub-territory* is further supported,⁸⁷ as well as the general assessment they all formed a territory under a common name. Unifying elements include naming foundations, but also typical forming elements and similarities within indigenous naming formulas.

The wider northern Adriatic territory largely belonged to the northern Adriatic 'nomenclature'. One may assume that the entire territory surrounding the more northerly part of the Adriatic was largely also linguistically connected. Thus far the most likely hypothesis is that there was a series of related languages/dialects that extended from Veneto to Liburnia. These connections certainly merged as a result of processes that occurred in the area's distant past, which are now difficult to discern. After all, even the effort to historically interpret the spatial discontinuity between Venetia and Histria, and the discontinuity on the mainland between Istria and southern Liburnia is a thankless task. All that remains is the conjecture that the northern Adriatic district, under a common name, may have been a reflection of an older linguistic grouping, which changed over time due to incursions from neighbouring districts.

All of this could have implications for the problem discussed here. If we were to assume that communities persisted in eastern Istria and the Kvarner islands that were linguistically and culturally akin to Histria and (southern) Liburnia, it is permissible to assume that they, faced with the growing influence and authority of Rome, found support from the Liburnians in the south. Whether this would have been aided

---

84 Rendić-Miočević 1955.

85 Katičić 1964; Katičić 1963; Katičić 1976.

86 Kurilić 2002.

87 Katičić 1964, 24-25; Katičić 1976, p. 179.

by earlier ties is simply unknown. Whatever the precise situation, it would appear likely that these communities could have identified themselves as *Liburnian*.

Such an identity would have suited communities that, like the Liburnians in the south, not only did not come into conflict with the Romans but had a vital interest in maintaining good relations with the Romans. Alongside the increasing evidence for robust growth in overseas trade from the 3rd to 1st centuries BC, it is worth highlighting the otherwise meagre reports from written sources. It is not coincidental that in the well-known fragment from the geography of Artemidorus there is evidence that the Kvarner Gulf was already named after Flanona in the 2nd century BC, and that the place was recorded there as a port.⁸⁸ On the other hand, Strabo's mention of Scardona, the city and port on the Krka River, was certainly derived from Artemidorus, who took specific note of the major coastal emporia.⁸⁹

We can thus begin to perceive certain aspects of the situation under the aegis of Roman domination and which undoubtedly constituted a step in the long-lasting process which, even if not entirely justified, is called Romanization. In this early phase, when the penetration of Roman (Italic) commercial elements was only just beginning, there were no conditions for the *emancipation* of urban communes, which would occur after the enforcement of Roman authority. With modest individual potential and small populations, such communities required a broader framework, and this was provided by a Liburnian identity.

Finally, a more direct Roman influence should be assumed. Roman economic interests were exercised from and through Aquileia. Today, two relevant points may be discerned. To the extent that Aquileia had an interest in ties with local emporia, through which trade between the continent and overseas territories could proceed, so did Aquileia's interest grow in the secure flow of trade and the safety of eastern Adriatic routes for long voyages. In this context, the establishment of Liburnia as an *alliance* of communes could have only been conducive to Roman interests. As opposed to other parts of the eastern Adriatic coast, Liburnia had to maintain relatively autonomous routes for overseas trade and exchanges with the hinterland until the latter half of the first century BC. While Roman penetration southward from Salona was obviously tied to the infiltration of Roman-Italic groups, which had begun to assume a leading role in all major emporia by Caesar's time, in Liburnia these matters proceeded somewhat differently. It would appear that during the same period, Rome appreciated indigenous structures to a greater extent, and these produced a sort of *symbiosis* and specific modes of Romanization.

Prevoditelj / Translation: Apostrof d.o.o.

---

88 Artem. 4, 10, 357.

89 Čače 2012, p. 19.

Literatura / Bibliography**Antonelli 2003**

L. Antonelli, *I Piceni. Corpus delle fonti. La Documentazione Letterraria*, Roma 2003.

Antonelli 2002

L. Antonelli, *Piceni e Peucezi. Un'identità contesa*, La parola del passato 57, Firenze 2002, 196-215.

Baladié 1989

R. Baladié (ed.), *Strabon, Géographie*, tome IV. Livre VII, Paris 1989.

Beaujeu 1950

J. Beaujeu, *Pline l'ancien: Histoire naturelle*, Paris 1950.

Colonna 1999

G. Colonna, *I Peuceti di Callimaco e l'assedio di Porsenna*, in: G. Paci, E. Catani (eds.), *Atti del convegno Salaria in età antica*, Roma 1999, 147-153.

Colonna 1993

G. Colonna, *Il santuario di Cupra fra Etruschi, Greci, Umbri e Picenti*, in: G. Paci (ed.), *Atti del convegno Cupra Marittima e il suo territorio in età antica*, Tivoli 1993, 3-31.

Colonna 1989

G. Colonna, *Nuove prospettive sulla storia etrusca tra Alalia e Cuma*, in: G. Bretschneider (ed.), *Atti Secondo Congresso Internazionale Etrusco*, Roma 1989, 261-374.

Čače 1988

S. Čače, *Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 27, Zadar 1988, 65-92.

Čače 2001

S. Čače, *Plinije kao izvor za*

povijest srednje Dalmacije do druge polovice 1. st. po Kr., Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2001, 91-104.

Čače 2002

S. Čače, *Corcira e la tradizione greca dell'espansione dei Liburni nell'Adriatico orientale*, in: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (eds.), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana / Greek influence along the East Adriatic coast*, Split 2002, 83-100.

Čače 2012

S. Čače, *Secus flumen Titium: o razgraničenjima i promjenama oko rijeke Krke prije i na početku Principata*, Miscellanea Hadriatica et Mediterranea 1, Zadar 2012, 15-35.

Čače, Milivojević 2017

S. Čače; F. Milivojević, *Roman Illyricum in the first century B.C.: the making of the province*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 110 (2), Split 2017, 425-450.

D'Ercole 2002

C. D'Ercole, *Importuosa Italiae litora. Paysage et échanges dans l'Adriatique meridionale archaïque*, Naples 2002.

Desanges 2004

J. Desanges, *Pline l'ancien et l'Istrie: anomalies et hypothèses*, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 148e année, N. 3, Paris 2004, 1181-1203.

Detlefsen 1901

D. Detlefsen, *Die Beschreibung Italiens in der Naturalis historia des Plinius und ihre Quellen*, Berlin 1901.

Detlefsen 1904

D. Detlefsen (ed.), *C. Plinius Secundus, Nat. Hist. II. 242–VI*, Berlin 1904.

Dumézil 1949

G. Dumézil, *L'héritage indo-européen à Rome*, Paris 1949.

Dumézil 1951

G. Dumézil, *Mythes romains*, Revue de Paris 58, Paris 1951, 105-118.

Eckstein 1995

A. M. Eckstein, *Moral Vision in the Histories of Polybius*, Los Angeles 1995.

Garzetti 1964

A. Garzetti, *Floro e l'età adrianea*, *Athenaeum* 42, Como 1964, 136-156.

Jal 1965

P. Jal, *Nature et signification politique de l'oeuvre de Florus*, Revue des études latines 43, Paris 1965, 358-383.

Katičić 1963

R. Katičić, *Das mitteldalmatische Namengebeite*, *Živa Antika* 12, Skopje 1963, 255-292.

Katičić 1964

R. Katičić, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija*, in: A. Benac (ed.) *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u pratorijsko doba*, Sarajevo 1964, 9-58.

Katičić 1973

R. Katičić, *Ionios der Illyrier*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 11 (9), Sarajevo 1973, 185-201.

Katičić 1976

R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, Part 1, The Hague-Paris 1976.

Katičić 1995

R. Katičić, *Illyricum mythologicum*, Zagreb 1995.

Klotz 1906

A. Klotz, *Quaestiones plinianae geographicae*, Berlin 1906.

Klotz 1931

A. Klotz, *Die geographischen Commentarii des Agrippa und ihre Überreste*, *Klio* 24, Berlin 1931, 38-58.

Kurilić 2002

A. Kurilić, *Liburnski antroponimi*, *Folia onomastica Croatica* 11, Zagreb 2002, 123-148.

Lapina 1987

T. A. Lapina, *Les sources des livres géographiques de Pline l'ancien: quelques aspects du probleme*, *Вестник древней истории* 2, Москва 1987, 130-139.

Marion 1998

Y. Marion, *Pline et l'Adriatique orientale: quelques problèmes d'interprétation d'Histoire Naturelle* 3. 129-152, in: P. Arnaud, P. Counillon (eds.), *Geographica Historica*, Bordeaux-Nice 1998, 119-135.

Mayhoff 1906

C. Mayhoff (ed.), *C. Plini Secvndi, Natvralis Historiae*, Libri XXXVII, Vol. I., Libri I-VI, Lipsiae 1906.

Mazzarino 1966

S. Mazzarino, *Il pensiero storico classico*, Bari 1966.

Müller 1861

C. Müller, *Geographi graeci minores. E codicibus recognovit prolegomenis annotatione indicibus instruxit*, Volumen secundum, Paris 1861.

Naas 2002

V. Naas, *Le Projet encyclopédique de Pline l'Ancien*, Rome 2002.

Petrova 1996

E. Petrova, *Brigite na centralniot Balkan vo II i I milenium pred n. e. / The Briges in the Central Balkans. 2nd – 1st Millennium BC*, Skopje 1996.

Rendić-Miočević 1955

D. Rendić-Miočević, *Onomastičke studije s teritorija Liburna*, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru 1, Zadar 1955, 125-144.

Rossignoli, Braccesi 1999

B. Rossignoli, L. Braccesi, *Die Picener und die Griechen, Die Picener. Ein Volk Europas*, Roma 1999.

Sallman 1971

K. B. Sallman, *Die Geographie des ältern Plinius in ihrem Verhältnis zu Varro*, Berlin-New York 1971.

Shaw 1981

B. Shaw, *The Elder Pliny's African Geography*, *Historia* 30/4, Wiesbaden 1981, 424-471.

Suić 1981

M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.

Suić 1955

M. Suić, *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 6, Zagreb 1955, 121-185.

Šašel Kos 2005

M. Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.

Thomsen 1947

R. Thomsen, *The Italic Regions*, Kopenhagen 1947.

Tomaschek 1867

W. Tomaschek, Miscellen aus der alten Geographie, Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, Wien 1867, 691-721.

Vedaldi Isabez 1998

V. Vedaldi Isabez, *La Venetia orientale e l'Histria. Le fonti letterarie greche e latine fino alla caduta dell'impero romano d'Occidente*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 5, Rome 1994, 272-274.

Zehnacker 1998

H. Zehnacker (ed.), *Pline l'Ancien, Histoire naturelle, livre III*, Paris, 1998.

